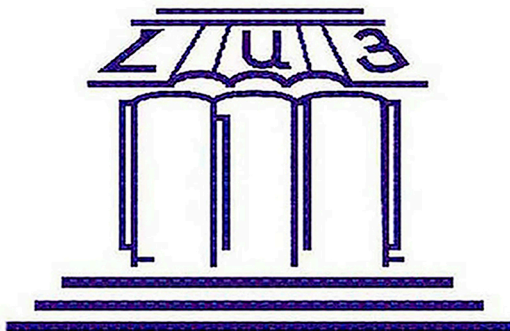

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՅԸ. ՇԻՊՈՎ.

Ի Ն Զ Պ Ե Ս Ե Ա Պ Ր Ո Ւ Ս
Գ Յ Ո Ւ Ղ Ա Ց Ի Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ը
Հ Ն Դ Կ Ա Ս Տ Ա Ն Ո Ւ Ս

321.95

Շ-62

ԳԵՏԶՐԱՑ

1 9 3 1

ՌՍԲԵՎԷԿ

15 JAN 2010
26 SEP 2006

321-95

75-62

uy

ՅԱ. ՇԻՊՈՎ

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԱՊՐՈԻՄ
ԳՅՈՒՂԱՑԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՆԴԱՍՏԱՆՈՒՄ

2051

Թարգմ. Գ. ԶԱՆԻՔԵԳՅԱՆ

ՊԵՏԼՐԱՅ

1931

ՅԵՐԵՎԱՆ

228

15 JUL 2013

15964

ՊԵՏՏՐՈՍԻ ՅՊԱՐԱՆ
ԳԼԱՎԼԻՏ 6843 (Բ)
ՀՐԱՏԱՐԱԿ № 1843
ՊԱՏՎԵՐ 6141
ՅՈՒԱԺ 3000

ԱՆԳԼԻԱՆ ՅԵՂ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԸ

Հնդկաստանը «Բրիտանական իմպերիայի տիրան է», ինչպես և յերբեմն ըստ բուրժուական գրողների ավելի ճարտասան արտահայտութեան՝ դա բրիտանական թագի ամենալավ՝ աղամանդն է։ Սա զուր չէ ասված։ Անգլիական կապիտալիստները կողոպտում են յերկրագնդի բոլոր մասերը, բայց ավելի շատ հալածատություն նրանք զուրա են բերում Հնդկաստանից, մի յերկրից, վորի ժողովրդին իրանք հասցրել են ողորբերարար կրկնվող մասսայական սովադուլների։ Մի ժամանակ հարուստ, ծագկած յերկիրը, շնորհիվ անգլիական բուրժուական յորենիների, հասել է ոյն աստիճանի, վոր ազգաբնակչությունը համարյա թե դադարել է աճելուց։

Հսկա հեղափոխական շարժումը, վոր սուսնձնացելու օւժեղացել է վերջին ամիսների ընթացքում, ասվելի ու ավելի յե լայնանում և խորանում։ Այս շարժման թափն ու բավանդակությունը ներկայումս այնպիսի վիճակումն է գտնվում, վոր նույնիսկ բուրժուական գրողները ստիպված են խոստովանել, վոր մենք մտնում ենք խոշոր հեղափոխական դեպքերի շրջանը։

Այսպիսի պայմաններում, յուրաքանչյուր դիտակից բանվոր և գյուղացի, պիտի ծանոթ լինի այս խոշոր յերկրի՝ «Բրիտանական իմպերիայի սրտում» առ-

զի առնեցող զառադարձային զայսքերն վերաբերող
գլխավոր փաստերին:

Հնդկական հակայական իմպերիան իր առաջնու-
թյամբ հավասարվում է վողջ Յեվրոպային, (առանց
կուսաստանի մինչպատերազմյան սահմաններով): Հա-
վիտենական ձյունով պատած Հիմալայան լեռնաշղթ-
թան կազմում է այս լայնածավալ յերկրի հյուսիսային
սահմանը: Հյուսիս-արևմուտքում և հյուսիս-արևմել-
քում, բարձր լեռները փակում են մուտքը, ինչպես և
յեղը, բազի մի քանի նեղ անցքերից և կիրճերից:
Մյուս բոլոր կողմերը սահմանադժված են ծովով:

Հնդկական իմպերիան իրենից ներկայացնում է
4-675-535 քառ. կիլոմետրանոց մի տերիտորիա: Նրա-
նից 2-834-070 քառ., կիլ. կազմում է բրիտանական
Հնդկաստանը, իսկ 1-841-465 քառ. կիլմ. այսպես կոչ-
ված հնդկական պետությունները, վորոնք նույնպես
զտնվում են՝ այսպես առած անգլիական հովանավո-
րության ներքո: Հնդկական իմպերիայի վողջ քաղաք-
ների և գյուղերի թիվը հասնում է 690,316, նրանցից
2-316 քաղաքներ են, իսկ 688-000 գյուղեր:

Հնդկաստանը բաժանվում է՝ 1) 9 նահանգների՝
նահանգապետներով, նահանգական որենսդրական
խորհրդով և յերկու-յերեք ընտրական նախարարնե-
րով, 2) 6 գավառների՝ կոմիսարներով, առանց որենս-
դրական խորհրդի: Գնենրալ նահանգապետը, նահան-
գապետները և գլխավոր կոմիսարները նշանակվում են
իմպերատորի, այսինքն անգլիական թագավորի կողմ-
ից:

Համաշխարհային պատերազմը մեծ փոփոխու-
թյուններ մտցրեց Անգլիայի և Հնդկաստանի հարաբե-

րա-Պայմանների մեջ: Ազդեցին արդյունաբերութ-
վան, առևտ- և դարդանալ. զգալիորեն աճեցին նաև
պրոլետարիատը և նրա հեղափոխական շարժումները:
Հարյուր հազարավոր հնդիկ զինվորների քչել էյին սլա-
տերալմ: «Դեմոկրատիայի» դրոշի տակ տանկալ ոչ
իմպերիալիստական սպանդը, անգլիական կառավա-
րությունը խոտատեցել եր Հնդկաստանին ինքնավարու-
թյուն: Բայց խոտտումը մեաց լու խոտում, միայն
1919 թվին անգլիական կառավարությունը Հնդկաս-
տանին տվեց սահմանադրություն, վորով յերկրի ազ-
դարնակչության 98 տոկոսը չստացավ ամենաչնչին
ընտրողական իրավունքներն իսկ, ևս չենք խոտում
հնդկական գործերին լուծում տվող, իսկական իրա-
վունքների մասին:

Համաձայն 1919 թվի սահմանադրության, բրիտա-
նական Հնդկաստանը ունենում է վորպես բարձրագույն
պալատ—պետական խորհուրդ՝ 27 նշանակովի և 33
ընտրովի անդամներով, և որենսդրական խորհուրդ՝
41 նշանակովի և 104 ընտրովի անդամներով: Ազդա-
քնակության միայն 2 տոկոսն է ոգտվում ընտրողական
իրավունքներից: Որենսդրական խորհուրդների իրա-
վունքները սահմանափակված են, մասնավորապես Փի-
նանսներին վերաբերող հարցերը հանված են որենս-
դրական խորհուրդներից: Գլխավոր նահանգապետը,
վարը և հանդիսանում է փոխարքան, իր մաս ունի
գործադիր խորհուրդ, վորի 7 անդամը նշանակվում
են թագավորի կողմից: Առանձին պետություններին
վերաբերող գործերի մասին գլխավոր նահանգապետը
խորհրդակցում է իշխանների խորհրդի հետ:

Այսպիսով, ազդարնակչության ճնշող մեծամաս-
նությունը, իրավունք չունի ընտրելու ինչ վոր վաղոր-

մեկի արեւոյթապէս, իսկ իրաւունքում ամբողջ շուտ թոր-
հըրդակցական հիմնարկներին: Իշխանութիւնը ամբողջ-
ջովին դռնվում է նահանգապետների և անդլիական կա-
պիտալի այլ դործակաւորներին ձեռքում:

ԱԶԳԱՐՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հնդկաստանի աղգարնակութիւնը ներկայումս
վող իմպերիալում կազմում է 318.942.480 մարդ, իսկ
Բրիտանական Հնդկաստանում՝ 247.002.293 հոգի: Յե-
թն վերցնենք քաղաքի և գյուղի աղգարնակութեան
ստորաբաժանումը, այն ժամանակ կտեսնենք. վոր քա-
ղաքներում՝ 32.475.276 մարդ է, իսկ գյուղերում՝
286.467.204 հոգի: Սույն տվյալները վերաբերում են
1921 թվին: (Վերջին տարիների հաշվառումն է) 1911
թվի համեմատ (նախորդ հաշվառումն է) աղգարնա-
կութիւնը ավելացել է միայն 1,2 տոկոսով:

Սա նշանակում է, վոր աղգարնակութիւնը հա-
մարյա թե դադարել է աճելուց: Անդլիական բուրժուա-
կան զրոյներ այս յերեւոյթը համարում են «բնա-
կան»: Հնդկաստանում մալարիայի, դանադան հիվան-
դութիւնների և ժանտախտի հետեւանքով մահացու-
թիւնը մեծ չափերի յե հասնում: Կենտրոնական նա-
հանդներում՝ Բեռարայում, Բիխորում և Ուրիսայում,
նաե Բոմբեյում այս տասնյակ տարիների ընթացքում
ջերմախոր կասեցրել և աղգարնակութեան աճումը:
1901-1911 թ.թ., այս 10 տարւոյ ընթացքում. ժանտախ-
տը լայնել է 6 և $\frac{1}{2}$ միլիոն ժողովուրդ: Քչերը չեն մա-
հանում նաե խոլերայից, վորն առանձնապէս հաճա-
խակի թաղաւթում է Արեւելյան նահանգներում:

Սակայն շատ պարզ և հասկանալի չէ. վոր տարբեր

կողմէն ներհանգան առանձնապէս իրենց հերթին հան-
դիսանում են ժամանակակից Հնդկաստանի հասարա-
կական կառուցվածքի արդյունքները: Կալվածատերերի,
կնյաղների, վաշխատուների և անդլիական իմպերիա-
լիստների կողմից, անասելի վայրագորեն չահագործ-
վող աղքատ ու խաւար գյուղը, ի վիճակի չէ պայքա-
րելու հիվանդութիւնների դեմ և չի կարողանում ըս-
տեղծել համաճարակները կանխող պայմաններ:

Իլլուստրացիայի համար բերենք այն փոքրիկ նկա-
րագրութիւնը, թե 1918 թ. ջերմախտը ինչպիսի հետե-
վանքներ է թողել գյուղի վրա: (Հնդկական 1928 թվի
ապրիլիցից):

Մահացութեան թիւը առանձնապէս բարձր եր չա-
փահասների (20-40 տարեկան), մանավանդ հասակով
կանանց մեջ, ընդհանրապէս հղի ֆեմին համար այդ
հիվանդութիւնը կործանարար եր: Խոշոր թիւով գյու-
ղեր բոլորովին բնաջինջ են յեղել հիվանդութիւննե-
րից: Մի ժամանակ այլեւ հնարաւորութիւն չեր լի-
նում դիակները թաղելու. դաշտերն ու արտերը մնացել
էին առանց հաւաքելու, և բոլոր տեղական պաշտոնա-
կան հիմնարկները չէին աշխատում, վորովհետեւ ծա-
ռայողների մեծ մասը բռնվել էին համաճարակով:
Ջերմախտի կատարած այս ավերածութեանն ավելա-
ցաւ նաե մի շարք նահանգներում առաջացած ծննդա-
բերութեան կասեցումը, վորովհետեւ այդ տարին հա-
զուտեղենի գինը շատ բարձր եր, շատերը հնարաւոր-
ութիւն չունէին համաճարակի ավելի ուժեղացման
մոմենտին—նոյեմբեր ամսին, ապահովվել տաք շորե-
րով, վորը հիվանդների ամենաառաջին անհրաժեշտու-
թիւնն եր կազմում: Հիվանդութեանը առանձին նա-

հանգանակում շարունակվում էր, և 1919 թվին խոշոր մահացու ավերածություն կատարեց Բենդախյայում և Միացյալ-գավառներում... Առանձին աղքատներին քաղված թվերը ցույց են տալիս, վոր 1918 թվին համաճարակին 7·100·000 մահացածների վրա ավելացնելով նաև 1919 թվին 1 և $\frac{1}{2}$ միլիոնը, ընդհանուր թիվը մոտավորապես հասնում է 8 և $\frac{1}{2}$ միլիոնի:

Սակայն պաշտոնական տարեցույցը հաստատում է, վոր վերահիշյալ թվերը իրականից ցածր են: Այնինչ, իրականում, այդ տարիներում ջերմաստիճանի մահացածների թիվը պիտի հաշվել 12-13 միլիոն: Ահա այս նկարագրությունից պարզվում է, թե ինչպես գյուղի աղքատությունը նորաստում էր չարիքին: Աղքատականության աճման կասեցումը չի սահմանափակվում միայն հիվանդություններով: Սրան անհրաժեշտ է ավելացնել և այն, վոր Հնդկաստանում յերեսխանների մահացությունը, վորը հանդիսանում է բոլոր հետամնաց յերկրների չարիքը, շատ մեծ ծավալների յե հասնում: Նեվ սա տեղի յե ունենում, չնայած նրան, վոր ծնողների թիվը այս յերկրում խոշոր է: 1911-1921 թ. թ. հաղար հոգուց, ծնվողները կազմում էին 36,6, բայց դրա դիմաց մահացածների թիվը հաղարին միջին թվով հասնում էր 33,9: Յերեսխանների $\frac{1}{6}$ մասը մահանում էր մինչև 1 տարեկան հասակը: Խոշոր և նաև ծընընդհանների մահացություն թիվը:

Զգալի դեր է խաղում նաև սովը: Վոչ մի տեղ սովը այնպես սխտեմատիկ կերպով չի կրկնվում, ինչպես Հնդկաստանում, և վոչ մի վայրում այնպիսի կործանարար հետեվանքներ չի ունենում, ինչպես անգլիական այս մեծ գաղութում: 1880-1887 թ. թ.

սովը ընդգրկեց 47·500·000 աղքատականություն 180·000 քառ. մղոն տարածություն: Միայն Որիսսում սովից մահացել են մեկ միլիոն հոգի: Սրան հաջորդում է նաև 1886 թվին Մադրասում և 1868 թ. Արևմտյան Հնդկաստանում տեղի ունեցող սովը: Սրա հետևյալն էր յեղավ այն, վոր Մարվարի 1 և $\frac{1}{2}$ միլիոն աղքատականությունից 1 միլիոնը գաղթեց: Հետո 1873-74 թ. թ. Բիխարայի և 1876-1878 թ. թ. Հարավային Հնդկաստանի մեծ սովը: Վերջինը ընդգրկել էր Մադրասը, Մասորը, Խայդերաբադն ու Բոմբեյը, վոր տեղի է 2 տարի և յերկրորդ տարին տարածվել և կենտրոնական և միացյալ գավառների վորոշ մասերն ու Պենջաբի մի փոքրիկ մասը: Այս ամբողջ տերիտորիան կաղմում էր 257·000 քառ. մղոն 58·500·000 աղքատականությամբ: Այս սովի արդյունքը յեղավ այն, վոր միայն Բրիտանական Հնդկաստանում վոչնչացավ 5·250·000 մարդ: 1899-1900 թվերին, սովն ընդգրկեց 59·500·000 աղքատականությամբ 475·000 քառ. մղոն տարածություն: Այս սովը առաջ յեկավ յերաշտից և անասունների անասելի կոտորածից: Նրան զուգակցում էր խոլերայի և մալարիայի խիստ համաճարակը:

Վերջին հարյուր տարվա ընթացքում, Հնդկաստանում տեղի յեն ունեցել 30 մեծ սովի դեպքեր, վորոնք վոչնչացրել են 32·000·000. կյանք: Սրանք Հնդկաստանի վրա ունեցած Անգլիայի «բարեգործ» աղղեցություն ցուցանիշներն են: Անգլիայի քաղաքակիրթ դերը բնորոշվում է նրանով, վոր մի ժամանակվա հարուստ յերկիրը, դարձել է ժանտախտի, խոլերայի, մալարիայի և սարսափելի սովի կենտրոն, վորոնցից վոչնչանում են միլիոնավոր մարդիկ:

Հնդկաստանի աղքատականությունը բնակվում է

[illegible]

Նաև Հնդկաստանի ժողովուրդները: Մեկնացնենք նաև
այն, Վոր ըստ 1921 թվի սովյալներին, աղքատանկության
92 առկոտք անգրադետ ե:

ճահճորեքում աշխատողների 2,3 տոկոս, բայց դրա
դիմաց արդյունաբերության մեջ պակասել են 6 տո-
կոսով, իսկ տրանսպորտում նույնիսկ 13,8 տոկոսով:
Ընդհանուր առմամբ, արդյունաբերության մեջ զբաղվողների մա-
սին տվյալները, գլխավորապես վերաբերում են տնայ-
նագործ արդյունաբերությանը, սակայն, այնուամեն-
այնիվ սույն ցուցանիշները ցույց են տալիս աճումը
գյուղատնտեսության բնագավառում: Սրանք հակա-
սում են այն բոլորին, ինչ մենք սովորական դիտում ենք
յեվրոպական և այլ յերկրներում:

Սովորաբար մենք նկատում ենք քաղաքի ազդա-
բնակության և միևնույն ժամանակ արդյունաբերության
մեջ զբաղվածների տոկոսի աճումը, և հակառակը՝
գյուղատնտեսության բնագավառում իջեցում: Այս-
տեղ մենք հանդում ենք Հնդկաստանի ժողովրդական
տնտեսության ամենակարևոր հարցին:

Սույն յերեկույթը փայլուն կերպով բնորոշում է
Հնդկաստանի վիճակը, նրա դրուժյունը բրիտանա-
կան իմպերիայի մեջ, նույնպես և անգլիացիների ավա-
զակային քաղաքականությունը:

Անհրաժեշտ է համառոտ կերպով կանգ առնել ան-
գլիացիների կողմից Հնդկաստանի զբաղման պատմու-
թյան վրա:

ՀՆԴԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱՎՈՒՄԸ

Անգլիացիների կողմից Հնդկաստանի զբաղումը
սկսվում է 1757 թվից և վերջանում 1850 թ.: Մինչ այդ
Հնդկաստանում՝ բենգալիա քաղաքում աշխատում էր
Ոստ-Հնդկական ընկերությունը: Ոստ-Հնդկական ըն-
կերությունը առաջ է ձեռնել 1600 թվին կոնգեսում:

1773 թվին ընկերությունը յինթակտ դարձրին անգլիա-
նական պարլամենտին: Հենց այդ ժամանակից, անգլիա-
կան ղեկերալ նահանգապետը հանդիսանում էր Հնդկաս-
տանում վորպես անգլիական թագավոր: 1784 թվին
կազմակերպվեց վերահսկիչ խորհուրդ, վորի վարչա-
պետը նշանակվեց նախարարների խորհրդի անդամ,
այժմ Լոնդոնի Հնդկական գործերի պետական քարտու-
ղարը: Հնդկական խորհրդի հետ միաժամանակ, հընդ-
կական ղեկավարամենտում նա հանդիսանում է բար-
ձրագույն վարչական մարմին: Նրա իրավունքները վո-
րոշվել են 1919 թվի սահմանադրությամբ: Վերահս-
կիչ խորհուրդը կազմակերպվելով, ընկերության իրա-
վունքները բավականաչափ զգալիորեն սահմանափակ-
վեցին: 1813 թվին ընկերությունից խլվեց առևտրա-
կան մենաշնորհը: 1858 թվին Անգլիան սկսեց կառավա-
րել Հնդկաստանը, վորպես պետության գաղութ:

Այսպիսով, սկզբներում այս ընկերությունը ամե-
նագործեղն էր: Հնդկաստանի զբաղման առաջին տարի-
ները նա ամենալայն առևտուրն էր անում Հնդկական
ապրանքներով: Նա Հնդկաստանից յեվրոպական յեր-
կրներն էր արտահանում բամբակի ապրանքները և
մանվածքը: Սակայն, այս ընկերությունը, վոր դեռ 17-
րդ դարից իր ձեռքին էր պահում Հնդկաստանի հետ ու-
նեցած ծովային առևտուրը, չէր հանդիսանում անմի-
ջականորեն վորպես իշխանության մարմին: Դրուժյու-
նը փոխվեց, յերբ 1757 թվին անգլիացիները իրենց ձեռ-
քը զցեցին բենգալիայի քաղաքացիական ղեկավարու-
թյունը: Այդ ժամանակաշրջանից Հնդկաստանի հարթ-
առությունները հորդաուտա սկսեցին հոսել դեպի Անգ-
լիա: Առաջին 16 տարիների ընթացքում, այդ գավառ-
ները 160 միլիոն Գալանա քաղաքից արժապարկումը

Թանգարթեք իրեր դուրս բերվեցին^{*)}։ Այդ Թաւանք նպատակեց անդլիական արդյունաբերութեան արագ զարգացմանը։ Իրոք, այս տարիներն էլին, վոր հանդիսացան Անդլիայի արդյունաբերական հեղաշրջման աւարտները։

Սկսվեց Բենդալիայի կապիտալի տեղափոխութիւնը։ Ոստ-Հնդկական ընկերութիւնը բոլոր միջոցներով քամում է դրամներն ու հարստութիւնները այդ գաղափրից։ Չնայած առաջացած սովին, կառավարութիւնը համարյա թե անընդհատ բարձրացնում էր հողային տուրքը, վորը գանձվում էր անասելի անխիղճ միջոցներով։ Անդլիական քաղաքականութեան ամենահիմնական կողմնացիներ, վոր նա սխառեմատիկորեն քայքայում էր հնդկական արդյունաբերութիւնը։ Դեռ 18-րդ դարի աւանդին կիսից, բոլոր յեփրոպական շուկաները մատակարարվում էին հնդկական դործվածքներով։ Մնդիացիների կողմից Բենդալիան գրավվելուց հետո, գրութիւնը շատ սուր կերպով փոխվեց։ 1794 թվից Հնդկաստանը սկսեց կանկալիից մեծ քանակութեամբ դործվածքներ ներմուծել և արտահանել հումութ։ Հնդկական արդյունաբերութեանը բնականորեն սկսում է ընկնել։

ՍՆԳԼԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անդլիայի տնտեսական քաղաքականութիւնը—Հնդկաստանում մոտավորապես մինչև համաշխարհային պատերազմը—ընդհանուր գծերով, բնորոշվում էր նրանով, վոր անդլիացիները դործադրում էին ամեն մի միջոց, վորպէսզէն թույլ չտան տեղական արդյունաբերու-

թիւն զարգացմանը։ Ահա թե ինչպէս և նկատագրում Մարքսը անդլիական քաղաքականութեան շնորհիվ Հնդկաստանում առաջ յեկած փոփոխութիւնները։ «Հնդկաստանը, վորը դեռ ամենահին ժամանակներից սկսած հանդիսացել էր բամբակային դործվածքների ամենախոշորադուլն արհեստանոցը, վորոնցով նա մատակարարում էր ամբողջ աշխարհին, այժմ սկսեց հեղեղվել անդլիական կտավով և բամբակե ապրանքներով։ Յերբ տրդեն իր սեփական դործվածքները դուրս չարտվեցին անդլիական շուկայի չըջանալովութիւնից, իսկ յեթե թողնու մէջին չըջանալովութեան այն էլ ամենաժանր պայմաններով, սկսեցին ներմուծվել հսկայական քանակով անդլիական ապրանքներ ամենափոքր և միայն նոմինալ հարկով, վորը կործանեց տեղական, մի ժամանակ ամենահայտնի բամբակադործական արդյունաբերութիւնը»։ Առևտրական քաղաքականութեան հետապնդած նպատակն էր վորքան հնարավոր է ավելի լավ պաշտպանել անդլիական Փարբիկանտների և վաճառականների շահերը։ Իսկ յեթե սահմանվում էին զանազան հարկեր, դրանք լինում էին բացառապես չնչին (ապրանքի գնի 5 տոկոսից վոչ ավելի), նրանք ունեյին հատուկ նպատակադրում— պետութեանը յեկամուտ տալ։ Իսկ Հնդկական արդյունաբերութեան շահերը ի նկատի չեր առնվում։ Վորոչ չափով վոխվեց դրութիւնը համաշխարհային պատերազմի ժամանակ։ Անդլիան ստիպված էր ուշադրութիւն դարձնել Հնդկաստանում ծանր և թեթեւ արդյունաբերութեան առանձին բնագավառների դարդացմանը։ Բացի այն, վոր Հնդկաստանը համարյա կտրված է Անդլիայից, անդլիական զորամասերն էլ պատերազմում էին Միջագետքում, և Հնդկաստանն էր, վոր հանդիսանում էր հիշյալ զորամասերին սպասարկող մի բաղաւ

*) Ինչպէս որոյց և տալիս Բրոուկը

Սկսած 1924 թվից, Հնդկաստանը իրեն արգյունաբերութեան չարքերից բղխող, առևտրական քաղաքականութիւն վարելու վորոշ հնարավորութիւններ և առանձնում: Սակայն, Անգլիան մինչև այժմ էլ ողտւում և առավելութիւններով և արտոնութիւններով: Բնիկ Հնդկաստանը քիչ թե չատ կարողանում և պաշտպանվել աշխարհի մրցակիցներից, ինչպիսին Ճապոնիան է, ապա իրեն ամենագլխավոր մրցակից Անգլիայից նա անգոր և պաշտպանվել: Անգլիան մինչև որս էլ խեղդում է Հնդկական արգյունաբերութիւնը: Յեւ իրոք, այս փաստերն են արտահայտում վերելք բերված թվերը:

Պիտի նշել նաև մի հանգամանք, վորը մեծ ազդեցութիւն է ունեցել Հնդկաստանի վիճակի վրա: 17 և 18-րդ դարերի ընթացքում Հնդկական աղնվականութիւնը քայքայվեց, հողերը սկսում էին անցնել վաճառականներին և վաճառողներին: Բայց 19-րդ դարի վերջին, Անգլիան արագ փոխեց իր քաղաքականութիւնը և ամեն կերպ սկսեց պաշտպանել Հնդկական աղնվականութիւնը: Լորդ Կորնուոլիսը, 18-րդ դարի վերջերս, վորպես Բենգալիայի ¹⁾ ղեկնարկ նահանգապետը, սկսեց վերականգնել հողային աղնվականութիւնը: Մտցրվեց «պամինդարներին» ²⁾ սխտեմը, վորը իրավունք տվեց նոր առաջ յեկած կալվածատերերին՝ ձեռք բերել տիրապետելու մշտապես գյուղացիներին պատկանող անտառներն ու հողամասերը: Բարձրացվեցին հողային հարկերը: Մի խոսքով այս քաղաքականութիւնը հետապնդ

¹⁾ Բենգալիայի առաջին գեներալ-նահանգապետները՝ Լորդ Կլայվը (1745 թ.), Վեյլը (1767 թ.), Կարայն (1763 թ.), Գառաինգ (1773 թ.), Լորդ Կորնուոլիս (1780 թ.), Մաքքիլ Վելլեսլի (1798 թ.):

²⁾ Կալվածատերական հողատիրութիւն սխտեմ

քում մի մի քաղաքացի, այն է՝ Հնդկաստանում առեղծել Անգլիայի համար ուժեղ հենարաններ՝ ի դիմաց խոշոր հողատեր կալվածատերերի: Նպատակին հասել էլին. այս դասը մինչև որս էլ հանգիստանում և Հնդկաստանում անգլիացիների ամենախոշոր պաշտպանը:

Ինտամանակ ուժեղացան անդլո-հնդկական կաղերը հենց իրեն, Հնդկաստանի մեջ: Յեւի սկզբնական շրջանում անգլիական քաղաքականութեան կիրառողը հանգիստացել էր նախ և առաջ Խառ-Հնդկական ընկերութիւնը, ապա ժամանակի ընթացքում նմանները յեկել են ընկերութեան ծառայողներն ու միլիտարիստական շրջանները, վորոնք կաղմակերպում էին Հնդկաստանի քաղմական ուժերը և աստիճանաբար ընդարձակում հնդկական գաղմակների դրամումը: Ընդամենը հարյուր տարվա ընթացքում Հնդկական իմպերիայի դրամումը համարյա թե վերջացած էր:

Իմպերիալիստական ապարատի այս բոլոր շերտերը դատում էին Հնդկաստանում, կողոպտում հետամնաց հնդկական գյուղացուն և ուղարկում իրենց հալածանքները Անգլիա: Սրա հետ միատին աճում էին նաև այս շերտերի չահերը, այն է՝ վորպեսզի վորքան կարելի յե ավելի չատ և չատ տարածել անգլիական դրոշի իշխանութիւնը «հեքիաթային» Հնդկաստանի լայնածավալ ոահամաններում: Վորքան խորանում էին անգլիացիները յերկրի խորքերը, վորքան լայնանում էր «հովանավոր վող» տերիտորիան, այնքան ավելի չատ էր «հենարանի» կարիք զգացվում: Անգլիացիները լավ էին հասկանում, վոր Հնդկաստանի կողոպտումն ամենափայլուն կերպով կարող են ոգնել անգլիական իշխմաններն ու կալվածատերերը, վորոնք դրանք շարունակ չահապարծել են ապա լայնածավալ յերկրից: Երբեք ինչպիսի աստուծո հն:

Ֆորձառու յնն այս գործում, և նրանց միջոցով ամենից
հեշտ կարելի յեր հաստատվել Հնդկաստանում :

Այս մի շարք տվյալներից կարելի յե պարզ հասկա-
նալ, թե ինչու՞մն և հնդկական հարցի ղլխավոր նպա-
տակը : Անգլիայի տիրապետութան հետեանքները Հնդ-
կաստանի վրա յեղավ այն, վոր այս լայնածավալ յեր-
կրը դրվեց իր տնտեսությունը դարդացնելու հնարա-
վորություններից : Հետո այս տիրապետությունը ամ-
րացրեց իշխանների և կալվածատերերի իշխանությու-
նը, քայքայեց գյուղացիությունը և մասնեց նրանց սա-
կավահողության, աղքատության, հետամնացության
և սխտեմաափկորեն կրկնվող սովերի :

Հնդկական բուրժուազիան, իր ամենաղխավոր
պահանջներից մեկում առաջադրում և «Սվարաջ»*), նա
պահանջում և, վոր Հնդկաստանին ինքնուրույն առա-
տրական-Ֆինանսական քաղաքականություն տանելու
հնարավորություն տրվի : Նա ի հարկե, ուղում և այս
«ինքնավարությունը» ողտաղործել իր շահերի համար :
Իսկ ինչ վերաբերում և Անգլիայից անկախ լինելուն,
ապա այս խնդրում սվարաջականները (ինքնավարու-
թյան կողմնակիցները) վերջին տարիներն իրենց մի
շարք յեկույթներում, բավական վորոշակի արտա-
հայտվում էյին հոգուտ բրիտանական իմպերիայի հետ
կապ ունենալուն : Որինակ՝ ահա մի փոքրիկ մեջբերում
սվարաջիստների ղեկավարներից մեկի— «Իասի ճառից»
«Յես յենթադրում եմ, վոր հանուն Հնդկաստանի բա-
րեքի, հանուն բրիտանական իմպերիայի բարեքի, հո-
նուն փողջ աշխարհի բարորության, Հնդկաստանը պիտի
ձգտի ազատության՝ իմպերիայի սահմաններում, և այդ
ղխով ծառայի համամարդկային նպատակներին» : Էկը-

*) Սվարաջ—ինքնավարություն

լին տարիները շատ են արգել նման հայտարարություն-
ներ աղգային շառժումների ղեկավարների կողմից :
Կապն անգլիական կապիտալի հետ և մի շարք այլ յե-
թադրություններ ստիպում են աղգային բուրժուա-
զիային յեկել հոգուտ նրա համար, խնդրի հիմնական
յուծման—«Բրիտանական իմպերիայի սահմաններում» :
Ամենաղխավորը, նա շահադրդոված և Անգլիայի պաշտ
պանությամբ վոչ այն չափով, վոր դա պետք և նրան
արտաքին թշնամուց պաշտպանվելու վորքան «ներքին»
թշնամուց՝ բանվորներից և գյուղացիներից պաշտպան-
վելու համար : Չնայած նրան, վոր հիմա բուրժուա-
զիան կարծես թե պայքարում և անգլիացիների դեմ,
սակայն իրականում ամենից շատ վախենում և ներկա
իրավակարգի դեմ բանվորների և գյուղացինե-
րի դուրս դալուց : Ուստի նա ամեն կերպ քարոզում և,
վոր չի կարելի բռնի ուժի գիմել, վոր իբր թե սուր
բարձրացնողը սրով ել կկործանվի :

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԳՅՈՒՂԱՅԻՈՒԹՅԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Հնդկաստանի գյուղատնտեսությունն իրենից Դեր-
կայացնում և մի խայտարղետ պատկեր : Ավելի պողա-
վետ հանդիսանում են հորդառատ անձրևային չրջան-
ները, ինչպես նաև այն չրջանները, վորտեղ կան պա-
րարացրած հողեր : Այդպիսիները հանդիսանում են
արևելյան և ներքին բնեղավան, Աստամը, Բիթման և
Արևմտյան Հատամի ու Արավյան ծովի միջև յեղած
մերձափնյա շերտը : Ամենաշատ հորդառատ անձրևներ
են լինում այս չրջաններում : Պարարացրած հողամա-
սերով ավելի կարելիք չրջանները դառնում են Պենջա-

յում, Միտոյյալ դաժանություն, Հուշերատում, Առաւ-
մում, Բիրմայում, Բենգալիայում և մի շարք այլ վայ-
րերում: Այս շրջաններում յերեք քառորդը բրնձի ար-
տեր են, յերեք հինգերորդը՝ ձկնապտղային սերմեր և
համարյա մնացած բոլորը ջութի արտեր: Անձրեաների
սակավութեան շնորհիւ ավելի պակաս պտղաբեր են
Հնդկաստանի արեւմտյան և հյուսիս-արեւմտյան մասե-
րը, ուր գլխավորապէս ցանում են ցորեն, սխսու և
բամբակ: Գյուղատնտեսութեան համար ավելի բարե-
նայատ պայմաններ են միջին Գանգի ամենաշատ մարդա-
բնակ հովտում: Մեկ յոթերորդ մշակված տարածու-
թյունից հնարավոր է լինում կրկնակի բերք հաւաքել,
իսկ Մադրասի մի քանի մասերում հավաքում են նույն-
իսկ 3 անգամ ավելի:

1920—21 թ. թ. ցանքսի ամբողջ տարածութեանը
կազմում էր 197,5 ակր*): Հետեյալ թվերը հանդիսա-
նում են հողային տարածութեան ավելի կարեւորագույն
կուլտուրաների միջև դասավորման ցուցանիշները՝

	Ա կ բ
Բրնձ	78.120.000
Ցորեն	20.357.000
Գարի	6.268.000
Զուգարա	22.690.000
Քարասերմիկ	16.240.000
Յեղիպտացորեն	6.205.000
Սխսու	9.463.000
Այլ կանաչեղեններ և նուխտային	
բույսեր	27.532.000

*) Ակրը—հազար և 61 հեկտար:

Խանջարեղեն, ժիրդ և այլն	7.610.000
Շաքարեղեն	2.705.000
Սուրճ	95.000
Թեյ	660.000
Կտավատի սերմ	1.496.000
Փունջուտ	3.591.000
Ապկոյի խոտ և մանանեխ	2.979.000
Հնդկակուղենի	626.000
Տիղկանեխայտ	565.000
Այլ ձկնապտղային սերմեր	986.000
Բամբակենի	14.114.000
Զուբ	2.472.000
Այլ մաղակերպ բույսեր	728.000
Ուլում	123.000
Ծխոխոտ	932.000
Կերի բույսեր (խոտ)	8.108.000

Այնպիսի դավառներում, ինչպէս Բենգալիա, Բի-
զար, Ուրիսա և Բիրմանեն են, բրնձը հանգիստանում է
նրանց գլխավոր հացային բուսեղենը: Զգալի գումար-
ների բրնձ և արտահանվում Հնդկաստանից: 1921—22
թ. թ. արտահանված բրնձի արժեքը կազմում է հա-
մարյա 250 միլիոն ռուպիյ*): Ցորենի բնագավառում
Ամերիկայից և Ռուսաստանից— ցորեն արտադրող այս
գլխավոր յերկրներից հետո, 1914 թվին Հնդկաստանը
գրավում էր 3-րդ տեղը: Ցորենի արտահանումը Հնդ-
կաստանում մեծ տեղ չի գրավում:

Հնդկաստանի թողովրդական տնտեսութեան մեջ,
մեծ տեղ և գրավում ջութը:**) Բավական է նշել այն,

*) Ռուպին—հազար և 06 կապիկի:

**) Ջութը — բույս է, յորից պատրաստվում է կոպիտ
գործվածք:

ժողով 1921—22 թ. թ. արտահանվել է 440 միլիոն ուսկի ջուլի հումուլի և դործվածքներ: Հնդկաստանի գյուղատնտեսության բնագավառում ալիքի կարելու անդ և գրավում բամբակը, վորը մշակվում և գլխավորապես բոմբեյում, Բերաում, Մադրասում, Պենջաբում և Միացյալ գավառներում: 1921 թ. բամբակի հումուլի արտահանվել է 53 միլիոն ուսկի: Բամբակի ղլխավոր ղնորդը հանդիսանում է ձապոնիան: Շատ կարելու անդ և գրավում նաև ձիթապտղային արտագրությունը: 1921 թ. տարեկան արտագրությունը ղընահատվել է 50 միլիոն տոնրլինդ: (750 միլիոն ուսկի):

ԻՆՁՈՒ ՅԵ ՀԵՏԱՄՆԱՑ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՆԵՐԻ ՑԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հնդկաստանի գյուղատնտեսությունն իր տեխնիկայով ղախաղանց հետամնաց է: Այդ մասին բավականին բնորոշ խոսում են բերքատվության տվյալները: Յորենի բնագավառում, Հնդկաստանը ղուրաքանղյուր հեկտարին տալիս է 8,1 կվինտալ*) բերք, (այն ժամանակ ղերք ձապոնիան տալիս է 13,5 կվինտալ), բրնձի բերքը— 16,5 կվինտալ: Ել ալիքի ղարմանալի ղեն բամբակամշակման վերաբերղալ տվյալները: Միղին բերքը մի ալիքին, Հնդկաստանում կաղմում է 83 Փունտ, այնինղ Միացյալ Նահանղներում 233 Փունտ, իսկ Ցեղրտում— 340 Փունտ: Միախոտի բերքը Հնդկաստանում մի ալիքին ղնկնում է 800 Փունտ, իսկ Փրանսղայում— 1380 Փունտ:

*) կվինտալը հավասար է 100 կեղոցքմի: Անղլ, կվինտալը հավասար է 100 կամ 112 Փունտ:

Այսպիսով, մենղ տեսնում ենղ, վոր Հնդկաստանում գյուղատնտեսական աղխատանղը ղախաղանց ցածր արտաղրողականություն ունի: Այնինղ, հողն ալղ ղերկում վող մի ղեկղում վորակով վատ ղե, քան ձապոնիայում: վոմանղ մինղել իսկ ղանում են, վոր նա ղալ է և պողալետ: Պատճառներն այտոնղ, ղասակարղային հարաբերություններն են, վորոնղ մասին մենղ ալիքի մանրամասն կանղ կառնենղ ներղեում:

Նախ և առաղ պիտի նղել այն հանղամանղը, վոր գյուղատնտեսական տեխնիկան ալղ ղերկում ղանվում է անղարթ, ղնացած վիճակում: Ինղպես հարղուր տարիներ առաղ, այնպես ել այթմ, հնղկական գյուղացու աղղատիկ տնտեսությունը մշակվում է մի ղուղղ ղեղների, վաղտի ղութանի և ցաղանի միղոցով:

Ձնայած անանարության առանձնաղես կարելու նղանակությանը, նման պայմաններում մենղ Հնդկաստանում նկատում ենղ անասունների պակեցում: Աղխատունակ և կաթնատու նրանղ հետ և ձաղերի, անասունների թիղը 1914—15 թ. թ. կաղմում եր 147 միլիոն 239.000 ղլուխ, իսկ 1921—22 թ. թ. — 145 միլիոն ղլուխ: Անանարության մեղ աճման կասեցում նկատվում եր նաև մինղպատերաղմյան ղըղանում: Դա բացաղրվում է սխտեմատիկորեն կրկնվող սովերով: 1897 թ. սովին բոմբեյում վողնղացալ մեկ միլիոն ղլուխ, 1900 թ. կոտորվեղին 1 և կես միլիոնիղ ալիքի, իսկ 1918 թ. 1 միլիոն ղլուխ:

Անանարության նման ղրության ղլխավոր պատճաղը պիտի համարել Հնդկաստանի հողային կառուցվածղը, վորը պահվում է անղլխական կրոնիղաաղբների, նաև տեղական իղխաձեղրի և աղղային ցուղ-

Գյուղատնտեսական բանձերնեքը և

բաարակները 87.920.000

Ընդամենը՝ 228.870.000

Սրանք 1921 թ. տվյալներն են: Սրանցից յերևում է, Վոր կալվածատերերը, կուլակների, կառավարիչների և նրանց հովանավորողների հետ միասին, կազմում են մոտ 4—5 տոկոսը, իսկ գյուղատնտեսական բանավորները 16 տոկոսը մոտավորապես և մանր արտադրողները մոտ 80 տոկոսը: Նայենք թե ինչպես է հողի բաժանումը: 1921 թ. վիճակագրման համաձայն հողի միջին տիրապետումը գավառներում հետևյալ պատկերն ուներ՝

Ակրերի չափը 100 հոգուն

Աստամ	296
Բենգալիա	312
Բիրար և Ուրիսա	309
Կենտրոնական գավառները և Բերարը	848
Բոմբեյ	1215
Մադրաս	491
Հյուսիս-արևմտյան գավառները	1122
Պենջաբ	918
Միացյալ գավառները	251

Միջին թվով, Հնդկաստանում մեկ տնտեսությանն ընկնում է 5 ակրից պակաս:

Իսկ ահա թե ինչպես է գրությունը դանդաղան դա՝ վառներում կալվածատիրական տնտեսությունների վերաբերյալ: Միջին թվով, Ագրայում մեկ կալվածատիրական տնտեսությանն ընկնում է 200 ակր, Բենգալիայում— 425, Ալմեր-Մարվադում— 3000, Մադրասում— 16.000, Ուդալում— 65.000 ակր: Կան նաև առանձին

կալվածատերեր, վորոնք տեր են 500.000 ակրի (Իարբր-խանդի-Մադարալան. նրա տարեկան մաքուր հասույթը հասնում է 15 միլիոն ուղղի):

Յեթե վերցնենք վոչ առանձին-առանձին գավառները, այլ ամբողջ Հնդկաստանը, կատանաք այն, վոր կալվածատիրական սեփականության միջին չափը հասնում է 228 ակրի: Արդեն միայն այս ընդհանուր թվերը տալիս են դասակարգային հակասությունների պարզ պատկերը: Մի կողմից համարյա 200 միլիոն մարդիկ— չնչին աղքատիկ հողամասերով, մյուս կողմից՝ կալվածատերերը, վորոնք կուլակների և նրանց տնայինների հետ կազմում են 5 տոկոսից պակաս և իրենց ձեռքերումն են կենտրոնացնում ամբողջ հողի համարյա կեսը: Այստեղից առաջ է դալիս գյուղացիական տնտեսությունների հողամասերի մշտական կարստվածությունը: Նրանց ավելի շատ ու շատ պակասեցումը, և մյուս կողմից կալվածատիրական տնտեսությունների հողամասերի կապարով տալու սխտեմի ավելի ու ավելի ուժեղացումը:

Հնդկաստանում գոյություն ունի հողատիրության չերկու ձև: Նրանցից մեկը կոչվում է տայտվարի, և ընտրովում է նրանով, վոր հողը պատկանում է առանձին մանր սեփականատերերին, վորոնք մշակում են հողամասերն իրենց ընտանիքի անդամների ոգնությամբ, կամ տալիս են վորոշ մասը կապարով: Այս սխտեմը լայնորեն տարածված է կենտրոնական Հնդկաստանում, լայնորեն տարածված է Կենտրոնական Հնդկաստանում, Բերարում, Մադրասում, Բոմբեյում և Բիրմայում: Հողատիրության չերկրորդ ձևը կոչվում է դամինդարի, վորով դյուրվի վոզլ գյուղատնտեսական տարածությունը պատկանում է մի անձնավորության կամ մի

ընտանիքի: Յերբեմն օտ մի ընդհանուր հասարակութիւն ե կազմում, վորը կապալով ե տալիս իր հողը: Այդ կալվածատիրական դյուզները իրենց ծագումով տարբերվում են: Վորոշ մասը, իրենցից ներկայացնում են իշխանական տների քայքայված մնացորդները: Հնդկական իշխանները, կամ ինչպես նրանց մինչև հիմա յեւ դեռ կոչում են— Բաջանները, աստիճանաբար կորցրել են իրենց իշխանութիւնը ե դառել են սովորական կալվածատերեր: Բայց ավելի շատ կալվածատիրական դյուզներ առաջ յեկան կապալների հետ կապված տուրքերից*): Որինակ՝ Բենդալիայում— դամինդարը— դա հարկեր հաւաքելու նախկին գործակալն ե, կամ նման գործակալի ժառանգը, վորովհետեւ հարկերի կապալը Հնդկաստանում շատ դեպքերում անցնում ե ժառանգարար:

Անհրաժեշտ ե այստեղ նշել նաեւ այն, վոր հողատիրութեան ձեւերը Հնդկաստանում շատ խայտարակեալ են ե նրանք բոլորն այս կամ այն դեպքում կապված են հողային տուրքի հետ. այսինքն անդլիական իշխանութեանը: Յեթե որինակ՝ վերցնենք կալվածատիրական հողատիրութիւնը— դամինդարին, կտեսնենք, վոր նա իրենից հետեյալն ե ներկայացնում: Այս կամ այն վայրում, կալվածատերը, իշխանութիւնների առաջ հանդիսանում ե պատասխանատու այս կամ այն հողային տարածութիւնների, հողային տուրքերի համար: Նրա համար հարկի չափը միանգամայն ընդմիշտ վերջնական, (մշտական դամինդարներ) կամ 10—20 տարով

վորաջան ե: Իսկ դամինդարը, գաւազաններից հաճախում ե բաւականին ավելի:

Հետաքրքիր ե տեսնել լթե ինչպես ե դրութիւնը Հնդկաստանի առանձին բնագավառներում: Բերված միջին տվյալները բաւական չեն: Բոմբեյում մինչև 70 տոկոս մշակվող հողային տարածութիւնները, գտնուում են 100 ակրից ավելի տարածութիւն տիրապետող վում են 100 ակրից ավելի տարածութիւն տիրապետող կալվածատերերի ձեռքին: Մադրասում 27 միլիոն ակր գտնվում ե խոշոր կալվածատերերի ձեռքին ե այնտեղ գոյութիւն ունեն 15 խոշորագույն կալվածքներ 460000 ակր յուրաքանչյուրը, մեկը 116.000 ակր, 53 կալվածքներ—50—ական հազար ակր, 67 կալվածք—13—ական հազար ե 678 կալվ. յուրաքանչյուրը 3700 ակր: Մադրասի մի շարք շրջաններում ե Բոմբեյում գոյութիւն ունեն միջնադարյան տիրապետութեան մնացորդներ, ուր կապալով վերցնողները, պարտավոր են վճարել կալվածատերերին նրա հարսանիքի, կամ յերեխա ծննդաւորութեանը: Այլ վեպերում առանձին տուրքեր: Այլ վեպերում ե այլ դեպքերում առանձին տուրքեր: Սակայն յարեւի յե ասել, յերբ լրանում ե կապալի ժամկետը, այն ժամանակ կապալաւորույի ամբողջ տունն իր կահաւորանքներով անցնում ե կալվածատերերի սեփականութեան:

Պենջաբում 10 միլիոն ակրից ավելի մշակվում են կապալաւորների կողմից: Բենդալիայում կալվածատեր— դամինդարները հողը տալիս են վոշ թե գյուղացիներին, այլ միջնորդներին, նրանք ել իրենց հերթին վերջին միջնորդներին: Մինչև ժողն ընկնում ե գյուղացու ձեռքը, արդեն բարձրված ե լինում այդ շահագործողների կողմից հսկայական տուրքերով: Վորովհետեւ Բենդալիան շատ պաղաքեք գաւառ ե, դրա համար ել

*) Կապալաւորութեան տուրքերի հաճախում կապալով ե տալիս մասնավոր անձը: Այդպիսի կապալ զուգ մինչև քո ել գոյութիւն ունի Հնդկաստանի տարածքին գաւառներում:

այնտեղ, այդ պարագիծերը բնականօրէն են առաջ եկել եւ չափ: Զրկող դաշտերում, պրոդուկցիայի յերեք հինգերորդը կալվածատերերը վերցնում են իրենց, իսկ ցամաք հովիտներից՝ կեսը: Կալվածատերերը իրավունք ունեն դատապարտելու իրենց կապալառուներին, տուգանելու եւ բանտարկելու:

Առդա եւ Ագրարի Միացյալ դաւառներում, կալվածատերերը մինչեւ որս կապալի սովորական վարձից դատ դանձում են առանձին տուրքեր— նվերատուլութուն, հարսանիքի կամ աղայի ծննդյան առթիւ—վորպէս սրբավայրերին հատկացված դումարներ: Մի խոսքով, դյուղացիներն այստեղ բառիս լայն իմաստով— քորուկների վիճակումն են գտնվում: Զանազան տեղեր, դյուղացիները պարտավոր են, վորոչ ժամանակ աշխատել կալվածատիրոջ համար: Առդայի դաւառներում 23 հազար դյուղ կա, նրանցից 13 հազարից ավելին գտնվում եւ խոշոր կալվածատերերի ձեռքին: Բացի դրանից, վորջ Հնդկաստանում դյուլութուն ունի յեկեղեցական սեփականութիւն, նույնը եւ քրմերի, մուլաների եւ որբերի սեփականութիւն: Այս բոլոր հողերը գանդվում են որկների առանձին հովանավորութիւն ներքո, եւ նույնիսկ կապալառուների այն վորդորմելի իրավունքները, վորոնք ընդունված են կալվածատիրական հողերում, այստեղ ուժի մեջ չեն:

Գյուղացին վճարում եւ հարկը կամ հողային տուրքը, հետո բենտան*):

1793 թվին Բենգալիայի եւ Բիխարի բոլոր հողամասերի հարկը— հավասարվում եր 30 միլիոն ռուպիյի, իսկ բենտան 135 միլիոն ռուպիյի: Գյուղացիները

Բայտավարի չրջաններում, միջին թվով վճարում են իւրենց վորջ հավաքած պրոդուկցիայի 20 տոկոսը: Պիտի տակ, վոր բենտան, շնորհիւ հողային սովի, աճում ե:

Ահա թե ինչպէս ե բնորոշում դրութիւնը միացյալ դաւառների հողային դիրկկտորը:

Վկայալառուների թեկնածուների թիւը հետզհետե բարձրացավ ե մրցումը հողի համար աճեց այնպէս, վոր միաժամանակ կալվածատերին աղատեց չրջանառութիւնն պահանջի կատեցող աղղեցութիւնից: Այլուպիսի պայմաններում— անխուսափելիորեն ստուգվեց արդիւնքը, վորը դիտում ենք մենք կյանքում՝ անընդհատ բարձրացող կապալավարձը ե հողը վերցնող անհնաւորութիւնն թողած չափի, վոր հաղիւ ե բաւարարում իրեն ե իր ընտանիքի անհրաժեշտ կարիքներին:

Այսպիսի պայմաններում հասկանալի յե դառնում հողի կտրտվածութիւնը, վորը տարեց տարի ավելի ուժեղանում ե Հնդկաստանում: Մենք արդեն վերեւում նշեցինք, վոր փոքր հողամասերը ձեռնառ չեն դարձնում աշխատող անասուններ պահելուն, վոր փոքր հողամասի տերը, ստիպված ե ողտվել ավելի թույլ ցեղի անասուններից, նույնը ե վաճառել անասունները աշխատանքի չրջանը— սեղոնը վերջացնելուց հետո: Կտրտխտանքի չրջանը— սեղոնը վերջացնելուց հետո: Կտրտվածութիւնը, յերբեմն հասցնում ե այն աստիճանի, վոր դյուղացիական տնտեսութիւնն ավելի շատ ե խրվում աղքատութիւնն դիրիւ: Աշխատանքի սեղոնը վերջացնելուց հետո չուկայում վաճառվող անասունների մշտական վնասը, յերբ չուկայում անասունների մեծ առաջարկ կա, ե աշխատանքի սեղոնի սկզբում անասունները գնելը, յերբ չուկայում մեծ պահանջ ե վրում, դյուղացիներին հասցնում են այն վիճակին, վոր

*) Բենտան— Գերկտ վնասում կապալավարք ե:

ծրանք միշտ պարտքի մեջ են ընկած։ Պարտքի մեջ մնալը հանդիսանում է հնդկական գյուղացու ամենա-
զլխավոր դժբախտությունը։

Վերջին ժամանակներս, թաղավորական հանձնա-
ժողովը հետևյալ կերպ է նկարագրում Պենջաբի հա-
զամասերի մանրացումը։ Բոլոր տնտեսությունների 22
տոկոսը մշակում է 1 ակրից պակաս, 15 տոկոսից բարձ-
րը— 1-ից մինչև 2 և կես ակր, 17 տոկոսը— 2,5
մինչև 5 ակր և միայն 20 տոկոսը— 5—10 ակր։ Ճիշտ
նույնպես է գրությունը նաև Մադրասում և Բոմբե-
յում։ Ուժեղանում է նաև միջասահմանությունը։ Լի-
նում են գեղերը, յերբ աղքատիկ գյուղական տնտեսու-
թյունը ցիր ու ցան է արված 200 տարբեր մասերում։
Հասկանալի չէ, վոր նման պայմաններում ավելորդ է
լինում մտածել, մի կերպ լավացնելու մասին տնտեսու-
թյան դրությունը։

Հնդկաստանում հողը կարիք է զգում արհեստական
վոռոգման։ Ներկայումս միայն ամբողջ հողի 19 տոկո-
սըն է վոռոգվում։ Բայց վոռոգիչ կառուցումները (ինչ-
պես— ջրանցքներ, ռեցերվուարներ, հորեր և այլն)
չառ թանդ են նստում։ Կառավարությունն այս դո-
ժում վատ չի աշխատում, վոռոգված հողամասերից
ստացված յեկամուտը եղմում է կառուցումների հա-
մար դրած կապիտալի միայն 20 տոկոսը։

Ձրհորի կառուցումը նստում է 14.000 ռուպիյ, և
պարզ է, վոր միայն կալվածատերերն ու կուլակները
կարող են թույլ տալ իրենց այդ շքեղությունը։ Մանր և
չառ ջնջին գյուղացիական տնտեսությունները ի վրա-
կի չեն սկսվելու վոռոգման անհրաժեշտ միջոցներից։

ՊԱՐՏՔԵՐԻ ԵԱՆՐԱՐԵՆՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Համարձակ կարելի չէ ասել, վոր ամենամեծ ծան-
րությունը, վոր Հնդկաստանի գյուղացիությունը սա-
նում է իր ուսերի վրա, դա պարտքերի ծանրաբեռնա-
ծություն լուծն է։ 1880 թվի սովը քննող հանձնաժո-
ղովը, այս հարցի շուրջը հետևյալն է արտահայտում՝
«ամբողջ Հնդկաստանում հավաքած տվյալների հիման
վրա, կարելի չէ ասել, վոր հողագործների մեկ յեր-
րորդ մասը դքնվում է ծայր աստիճան խորը և անկա-
նելի պարտքերի մեջ, նրանցից մի քիչ ավելի պակաս
պարտքերով ծանրաբեռնված են նաև, նույն թվով այլ
հողագործներ»։

1901 թվի սովը հետազոտող հանձնաժողովի հաշ-
վետվության մեջ նշվում է՝ «իր յեղևթում, Բոմբեյի
կառավարության զլխավոր քարտուղարը հայտնեց, վոր
Բրոաջում ամբողջ հողի 28 տոկոսը անցավ վաշխա-
ռուների ձեռքը։ Ախմեդաբաթի ներկայացուցչի հաշ-
տարարությունից յերևում է, վոր հին սեփականատե-
րերի եքսպրոպրիացիան») զգալի կերպով ուժեղացել
է»։ Նկատի ունենալով այս բոլոր հայտարարություննե-
րը, հանձնաժողովը յեկավ յեղրակացություն, վոր առ-
նվադն Բոմբեյի վարչակառությունից գյուղացիների չոր-
րորդ մասը կորցրել են իրենց հողերը, վոր մեկ հինգե-
րորդականից պակաս մասը աղատ են պարտքերից, իսկ
բոլոր մնացածները քիչ թե չառ չափով ծանրաբեռն-
ված են պարտքերով։

Համաձայն 1906 թվի տվյալների, գյուղական վաշ-
խառուները տարբեր չրջաններում գյուղացիներից դան-

*) Եղպրապրիացիա— բանի հեռացում

Հետազոտութեամբ յայն տարիները այս բնագիտական
փոշ մի դրական փոփոխութիւն չմտցրին: Հնդկաստան
ի 1929 թվի պաշտոնական տարեցույցը հետևյալ
կերպ ե նկարագրում հիշյալ դրութիւնը:

«Ձգալորութեան, անդրադիտութեան ե գործերի
մեջ անհեռատեսութեան շնորհիվ, գյուղացին իրեն հո-
ղամար լավացնելու, կամ կրօնական ծիսակատարու-
թիւնների համար կատարած սեղոնային ծախսերի պատ-
ճառով ընկնում ե պարտքերի մեջ. նա ստիպւած ե լի-
նում դիմել տեղական վաշխառույի ողնութեանը, վորը
կոչւում ե «սառկար» կամ «մաղջան»: Նման պարտ-
քերի տոկոսը, չնայած, առանձին դավառներում ե նույն
խսկ միեւնոյն դավառի դանաղան մասերում տարրեր
լինելուն, ընդհանուր առմամբ շատ բարձր ե: Բավա-
կան չե բարձր տոկոսը, վաշխառուն կորցում ե փողը
դանաղան պատճառարանութիւններով ե հաճախ, կա-
րիքավոր գյուղացուց վերցնում ե պարտավորութիւն
այնպիսի գումարների, վորոնք ավելի յեն քան երա
վերցրածը»: Ինչպես տեսնում ենք, գյուղացիների դը-
րութիւնը մինչև որս ել չափազանց ծանր ե: Պարտքը—
դա հնդկական գյուղի, բառիս լայն իմաստով, ճորտաց-
ման միջոցն ե:

ՀՆԻԿԱՍՏԱՆԻ ԳՅՈՒՂԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ԹՇՎԱՌ ՎԻՃԱԿԸ

Մի ժամանակ Հնդկաստանը յեղել ե հարուստ յեր-
կիր: Հնդկաստանի հարստութիւնն ե, վոր դրավել ե
յեվրոպացիներին: Ծիշտ ե, գյուղացիութիւնը անցյալ
դարերումն ել յերջանկութեան ու յերանութեան մեջ չի
գտնվել: Սակայն այսպես թե այնպես, հնդկական գյու-
ղի ներկա աղքատութիւնը, մինչև իսկ գերազանցում ե

այն Եւրոպայի, վորը յեղել ե սրանից 200 ասորի
առաջ:

Աղգարնակութեան յուրաքանչյուր անձի, տարվա
միջին յեկամուտը կազմում ե 38 ուսպիյ կամ 25 ուս-
լի: (1914—22 թ. թ. տվյալները): Յեթե ընդունենք
այն, վոր յուրաքանչյուրի գլխահարկը տարեկան 12
ուսպիյ ե կազմում, կստանանք 26 ուսպիյ: Շատ սղարդ
ե, վոր այս յեկամուտը չի բավականացնում նույնիսկ
առաջին անհրաժեշտութիւն կազմող կարիքներին:

Ի հարկե, բոլոր գյուղացիները չեն, վոր տարեկան
ստանում են 26 ուսպիյ յեկամուտ: Գյուղացիների մեջ
կան ուռճացածներ, կուլակներ, վորոնք ավելի յեն վա-
տակում: Բամբակացան այն չըջաններում, ուր հողը
արհեստականորեն ջրանցքներով ե վոռողվում, գյու-
ղացիների առանձին շերտերի դրութիւնն ավելի լավ ե:
Սակայն, այս բոլորը մի կաթիլ ե աղքատութեան ու
չարիքների այդ անհուն ծովի մեջ:

Գյուղերի աղգարնակութիւնը աճում ե, հողամա-
սերը մանրանում, իսկ հողի «վորակը» անընդհատ վա-
տանում ե: Սա խոստովանում են ներկա Հնդկաստանի
իմպերիալիստական տերերն անգամ: Բերքատուութեան
նը պակասում ե: Բրնձի միջին բերքը մեկ ակրից— 1030
թվին կազմում եր 1140 ֆունտ, իսկ 1923 թվին— 810
ֆունտ: Գյուղացիութեան թշվառութիւնների պատ-
ճառները առաջին հայացքից թվում են մեծ, բայց յերբ
ավելի մոտից ես նայում ե խորանում, այն ժամանակ
բոլորը հանդում են անդլիական կապիտալի իմպերիա-
լիստական հարստահարմանը, նույնը ե հնդկական կա-
վածատերերի ե կապիտալիստների անասելի անդու-
շահագործմանը:

Առանձնապես ծանր վիճակ ե ապրում գյուղատնտե-

անկան բանվորութեանը, վորոնց թիվը Հնդկաստանում հասնում է 37 միլիոնից ավելի: Գյուղատնտեսական պրոլետարիատը կազմված է բաւրաւներէից, տնային ծառաներից, անորոշ աշխատանքի տեր անձնավորութեաններէից և գյուղատնտեսական բանվորներէից: Ընդհանրապէս գյուղատնտեսական պրոլետարի միջին յեկամուտը տարեկան հասնում է 10 ռուպլի: Վեց միլիոնից ավելի բաւրաւներ կան, վորոնք առանձնապէս դանվում են այն շրջաններում, ուր վտուղիչ կառուցումներ են լինում: Այնտեղ խոշոր տնտեսութեաններ թիվն ավելի զերակշռող է, և վարձու աշխատանքի պահանջն ավելի շատ: Դրանք ավելի շատ Պենճարումն են և Բոմբէյն^{*)} ու Բերաւի բամբակացան շրջաններում:

Բաւրաւները վոչ միայն դանվում են մուրացիկներ լինելով, սնվում բանտարկեալներից եւ ավելի վատ, այլ նրանք փակված ու խավար կյանք են վարում. միշտ սո՛ւ ու սարսափի մեջ են թե՛ չգրկվին հանկարծ այն վտորմելի ու չնչին աշխատանքից, վոր նրանք ունեն: Սովի սարսափը նրանց դարձնում է անտրտուն՝ քաւորուկներ:

Հաշորդը դալիս է գյուղատնտեսական պրոլետարիատը, բաւի բուն խմատով: Նրանց թիվը 32 միլիոն է: Նրանք իրենցից ներկայացնում են նախկին գյուղացիների այն խավը, վորոնց կալվածատերերն ու վաճառողները հողադուրի են դարձրել, խլելով նրանց հողերը: Սրանք ավելի շատ սեղոնային բանվորութեան են անում. ընդամենը տարվա մեջ աշխատում են մի քանի ամիս, իսկ մնացած ժամանակը թափառում՝ աշխա-

տանք ճարելու: Կառավարական հանձնաժողովներն անգամ իսկ, ստիպված են խոստովանել, վոր սա չանժաւոր են կործանվող մարդկային ուժ է: Սա այն հսկայական մասսան է, վոր իրեն համար գյուղում աշխատանք չի կարողանում ճարել, իսկ Հնդկաստանի քաղաքները հնարավորութեան չեն ունենում ընդունել դործադուրկների այս հսկայական բանակը: Վորքան վոր արագ են պակասում գյուղացիական տնտեսութեան ներքին տարածութեանները, այնքան ավելի վատթար դրութեան է ստորում գյուղատնտեսական պրոլետարիատը: Միեւնույն ժամանակ խոշոր տնտեսութեանները սկսում են գյուղատնտեսական մեքենաներ դործածել, վորը և նվազեցնում է բանվորական ուժի պահանջը: Աշխատավարձը Հնդկաստանում ընդհանրապէս աննշան է, իսկ վերջին ժամանակներս նա առավել ևս չնչին է դառել թանդութեան պատճառով: Այս անսահման կարիքը գյուղատնտեսական պրոլետարիատին ստիպում է հող ձեռք բերել. թեկուզ ինչպիսի դեով ել չի նի— գնել գոնե մի փոքրիկ հողամաս: Բայց հող ձեռք բերելու կատաղի ցանկութեանը բարձրացնում է հողի գինը և գյուղացիութեանը մատնում կալվածատերերի և վաճառողների կամքին: Ստացվում է կախարդված շրջանակ:

Գյուղացիների յեկամուտների մասին վերահիշյալ տվյալները ցույց են տալիս, վոր նրանց անունըր շատ ավայտ են: Մի քիչ բրինձ, աղ, մի փոքր ձկնեղեն, բանջարեղեն— ահա ամբողջը: Շատ անբարենպաստ են ջրի պայմանները: Ջրհորները, ջրամբարներն ու առուներն ոգտագործվում են ինչպէս տան կարիքների, նույնպէս և դաշտերը ջրելու համար: Բայց ջրամբարներն ու առուներն այնքան եւ պիտանի չեն խմելու համար, վոր-

*) Բոմբէյը— նախանգիստ է՝ բամբակի աղջուկները: Թեյն խոշորագույն կենտրոն:

բողճեան աշխատող լողանում են: Մակայն ստորին կտա-
տաները, այսինքն գյուղի ամենաաղքատ շերտերը, բա-
տկալված են խմել ջուրը: Ամառվա շուկերին, ջրամբար-
ներն ու առուները ցամաքում են: Իսկ ջրհորների մեծ
մասը ողտաղործվում է միայն բարձր կաստաների կող-
մից: Իրենց համար ջրհորներ փորելու, գյուղի ստորին
խավը հնարավորութուն չի ունենում. դա շատ թանձ
է նստում նրանց: Արդյունքները լինում են այն, վոր
շող ժամանակները չքավորները ստիպված են լինում
ջուր կրելու բավականին հեռու տարածութունից լճա-
ցած ավազաններից:

Ուրեմն հատկանալի յե, թե ինչու հնդկական գյու-
ղում հիվանդութունները հակայական դոհեր են տա-
նում: Սուլերան, ծաղիկը, ջերմախտը, մալարեյան,
թոքախտը, հոդացավը յուրաքանչյուր տարի միլիոնա-
վոր մարդկային կյանքեր են խլում: Բժշկական ոգնու-
թյունը գյուղին անմատչելի յե: Բժիշկների թիվը քիչ
է, և նրանք շատ պարզ պատճառներից դրված դերա-
դասում են ապրել քաղաքներում, ուր նրանք ավելի
շատ վաստակ կարող են ունենալ: Գյուղացիները ող-
տվում են համարյա թե բացառապես «իրենց բժիշկնե-
րից» այսինքն հեքիմներից, վորոնցով խփվում են
հնդկական գյուղերը:

Սոանձնապես ծանր է առողջապահական վիճակը:
Սա ստիպված է խոստովանել անգամ կառավարական
հանձնաժողովը իր 1928 թվի հաշվետվության մեջ՝
«Յուրաքանչյուր տարի, խոստովանում է կառավարա-
կան հանձնաժողովը—միլիոն թվով Հնդկաստանում հա-
մաճարակից մահանում են 5-6 միլիոն մարդ, վորոնց
մահացութունը կարելի չէր կանխել: Միլիոն հաշվով
ամեն մի հնդիկ այդ համաճարակներից հիվանդանում

և 3 չափ և յուրաքանչյուր բնակիչ կորցնում է իր
աշխատունակության —միլիոն թվով 20 տոկոսը հիվան-
դություններ և քաղցածության շնորհիվ: Միայն յե-
դությունների 50 տոկոսն է, վոր ապրում է մինչ 16 տա-
րեկան հասակը: Հնդկական գյուղի մեծ մասը դուրի են
բեկան հասակը: 1923 թ. ջեր-
անգամ մաքուր առողջապահական ջրից: 1923 թ. ջեր-
մախտից մահացել են 3,750,000 հոգի, 8 միլիոնը մըլ-
տադես հիվանդանում են մալարեյայով: Ժողովրդի
սնունդը չի համապատասխանում անգամ մարդկային
որդանիլմի ամենատարրական պահանջներին»:

Այս բոլորը դրում են Հնդկաստանի տերերը, նը-
րանք, վորոնք հակայական յերկիրը հասցրին աղքա-
տության և մարելու աստիճանին: Պարզ է, ուրեմն,
վոր վոչ մի կերպ չի կարելի բացասել:
վոր վոչ մի կերպ չի կարելի բացասել:

ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Հնդկաստանի դրության մասին վերոհիշյալ տաճ-
ներից հատկանալի յե դառնում արդեն հեղափոխական
չարժման անխուսափելիութունն այս խոշոր գաղութ-
թային յերկրում: Մենք տեսանք, վոր գոյություն ունեն
այնպիսի մոմենտներ, վորոնք բուրժուազիային մղում
են պայքարի ճանապարհը՝ հանդես առնելով անդլիական իմ-
պերիալիստների: Անգլիան խանդարում է հնդկական
պերիալիստների: Բանդարում է հնդկական աղ-
բաղյունարեության դարգացմանը. անգլիական աղ-
բանքները լեցվում են հնդկական շուկաները և դուրս են
չղրտում Հնդկաստանում արտադրած ապրանքները:
Սա բուրժուազիայի դժգոհության գլխավոր պատճառ-
ներից մեկն է:

Բայց կոտն նաև ուրիշ մոմենտներ, վորոնք գծա-

հուլիսին են առաջացնում աղբաբնակությունը — բուր-
ժուական և մանր բուրժուական շերտերի մեջ: Բուր-
ժուադիլային առանձնապես վրդովեցնում է այն, վոր
հնդիկները բարձրագույն պաշտոններ ձեռք բերելու
հնարավորություններ չունեն: Առատորեն վարձատը-
վող պաշտոնները պետական ապարատում, բանակում
և նախատորմում, գտնվում են անգլիացիների ձեռքը:

Այս բոլոր շահերը իրենց արտահայտությունը գը-
տան աղբային շարժումների մեջ: Աղբայնականների ա-
վելի ծայրահեղ հոսանքը (վորը դուրս է յեկել Հնդկաս-
տանն անդատելու անգլիական տիրակալությունից և
հաստատելու հնդկական հողեվորականության իշխա-
նությունը) անցյալ դարի 90-ական թվականներից ընտ-
րեց տերբորի ճանապարհը: 1897 թվին յեղբայրներ Չի-
նեկարներին ձեռքով սպանված են յեղել 2 անգլիական
չինովնիկներ: Տերորիստները դատապարտվեցին կախա-
ցանի: Մի քանի տերորիստական հարձակումներ են
գործվել 1901 թվին: Տերորի տակտիկան առանձնապես
ուժեղացավ 1908 թ. 1917 թ. ժամանակաշրջանում:
Այս 10 տարվա ընթացքում, հեղափոխականներից
200-ից ավելին կախաղան են բարձրացվել, 5000 դա-
տապարտված են յեղել յերկարատև բանտարկություն
և 40.000-ը ձերբակալության յենթարկվել:

Մյուս հոտանքը աղբային շարժման մեջ, վորն ա-
ռանձնապես ուժեղացավ 1918-1922 թ. թ., ղլխավոր-
վում է Գանդիով: Այս հոտանքը ոերտորեն կապված է
առևտրական բուրժուադիլայի հետ: Գանդին առաջ է
դալիս Հնդկաստանում այսօրես ասած ժողովրդական
կառավարության հիմնադրման շահերի պաշտպան, ա-
յինքն պահանջում է հնդկական բուրժուադիլայի իշխա-

նություն հաստատումը 1918-1922 թ. թ. այս շար-
ժումը խոշոր ծավալ ընդունեց: Այս տարիները Գանդին
դուրս յեկավ քաղաքացիական անհնադանդություն քա-
րողներով: Նա պահանջում էր, վոր կապիտալիստները
դադարեն հարկեր վճարելուց և յեթե կառավարույն-
ը նրանց ունեցվածքը հասարակական անուրդի հան-
վոչ վոր վոչինչ չդնի:

Հետաքրքրական է նշել այն, վոր այս բոլորի հետ
միասին դանդիստները միշտ ընդդժում են, վոր հողային
տուրքը պետք է վճարել: Այս բոլորը նրանք անում են
նրա համար, վոր վախենում են դյուղացիական շար-
նրա համար, վոր կարող եր ուղղվել հանդեպ հողատե-
ժումներից, վորը կարող եր ուղղվել հանդեպ հողատե-
րերի, իսկ դանդիստների մեջ կան բավականին խոշոր
հողատերեր: Դրա համար ել 1918-22 տարիները հայտ-
նի դանդիստ Բոշալը դադարեց իր ավտոյի հարկը վը-
ճարելուց, սակայն շարունակեց վճարել իր հսկայական
հողային կալվածքների հողային տուրքը, վորոնցից
տարեկան 20 միլիոն ուուլիյից ավելի յեկամուտ եր ըս-
տանում:

Շարժման հետևյալ կետերից մեկն ել այն եր, վոր
պահանջում եր փնդիական իշխանությունը աշխատակ-
ցելուց, այսինքն անցկացնել չինովնիկների, ուսանող-
ների, խանութպանների, վոստիկանության և բանակի
ընդհանուր աղբային գործադուլ:

Յ-րդ կետը հանդիսանում է ձեռքի գործված քայլի
և մանված քայլի արտադրության վերականգնումը:
Այս վերջինը նշված է ղլխավորապես գյուղի համար:
Գանդին ուղում է համոզել գյուղացիներին, վոր թվառ
վիճակից դուրս գալու յելքը կարող է գտնվել միմիայն
ձեռքի գործված քայլի արտադրության վերականգնման
մեջ:

Առաջին յերկու կետերը նկատի ունեն իշխանության
 դրա ունեցած հաղթանակը, առանց ճնշումներ դործա-
 դրելու ձևվերի ոգնությամբ: Գանդին իր բոլոր յիշույթ-
 ներում ընդգծում է, վոր նա իր առաջ խնդիր է դրել-
 վերացնել ճնշումները: Սակայն սլիտի նշել այն, վոր
 Գանդին պատերազմի ժամանակ հանդիսանում էր առ-
 քիական բանակի համար ղինությունների հավաքարարը,
 և վոր նա այժմս ել չի հանդիսանում ճնշումներ դործա-
 դրելու հակառակորդ, թեկուզ հենց հողատերերի կող-
 մից գյուղացիների դանադան յիշույթների ժամանակ:

զայիններին, զոր հողատերերին ունեւա չլճարելը հա-
կատում է կոնդրեւի համովմուսնիւրին և վնասում յեր-
կրի շահերին»:

Բայց մասունները չուտով ըմբռնեցին, թե վերաջ
էննուսական և դործնական չե վերջին լողունը: Ամենա-
ուսիկ տեքստիլ ֆաբրիկաների կողքին վերականգնել
ձեռքի գործվածքային արտադրութիւնը, դա արդէն
դատարկ և անտեղի գործ է:

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՅԵՎ ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

կայսր Զնդկաստանում քաղաքի բանվորությունը հաշվվում է մոտավորապես 4 և կեսից մինչև 1907 թ. Բոմբեյի տեղափոխվել և կալիֆորնիայի Վուլթի Փարքի կանոնում, աշխատանքային ուրը տեղում եր 15-16 և նույնիսկ 17 ժամ: Յերեսիանների աշխատանքները այստեղ գործադրվում են լայնորեն: Պահեստի հսկայական բանակ ունենալով, կապիտալիստները Զնդկաստանում աններելի անդլթուլյամբ շահագործում եյին բանվորներին:

Այս բոլորը հանդեպ նրան, վոր արդեն 90-ական թվականների վերջերը, այստեղ առաջ յեկան բանվորական գործադուլային շարժումներ և սկսեցին կաղմակերպվել պրոֆեսիոնալ միություններ: Մի շարք գործադուլների շնորհիվ հրատարակվեցին նոր բանվորական օրենսդրություններ: Բանվորները ձեռք բերին բանվորական որվա սահմանափակում, կանոնք և յերեսիանների աշխատանքների կարգավորում: Հաճախակի՝ բանվորները իրենց գործադուլներով պաշտպանում եյին ազդային և գյուղացիական շարժումները:

Հետպատերազմյան տարիները բանվորական շարժումն ել ավելի ուժեղացավ: 1920 թ. Տրեդյունիոնների հնդկական օտաջին կոնգրեսում ներկայացված եր միայն մոտ 100 տրեդյունիոն: 1921 թ. 2-րդ կոնգրեսին-ներկայացված ե մոտ մեկ միլիոն կաղմակերպված բանվոր: 1917 թվից վողջ Զնդկաստանում տառածվող գործադուլների հսկայական ալիքը հանդեպ 11 ժամյա աշխատանքային որվա սահմանումին, և նոր գործարանային օրենքների հրատարակմանը: 1922-25 թ. թ. գործադուլների շնորհիվ հրատարակվեց օրենք օրենքունիոնների մասին: Այս օրենքով միությունները

1920 թ. լեգալիզացիայի յենթարկվեցին: 1927 թ. գործադուլային պալարի ճնշման տակ, հրատարակվեցին օրենքներ՝ բանվորներին հաճանդամության կամ ժահացության դեպքերում փոխհատուցում տալու: Հրատարակվեց նաև օրենք աշխատանքի մասին: 1927 թ. յերկաթուղայինների գործադուլը ցույց և տալիս, թե վորքան բանվորական շարժումները մասսայական բանվոր են ստացել: 1928 թ. գործադուլները խոշոր և լայն նույթ են ստացել: 1928 թ. գործադուլները կորցրին 35 ծավալների հասան: Գործադուլայինների 35 տոմիլիոն բանվորական որ. բոլոր գործադուլների 35 տոկոսը վերջացավ հաղթանակով: 1929 թ. բոլոր գործադուլների 42 տոկոսը ավարտվեց հաջողությամբ: Այս բոլորը խոսում են հնդկական պրոլետարիատի կաղմակերպվածության և գիտակցության աճման մասին:

Գյուղացիական շարժումները Զնդկաստանում դարերով են շարունակվում: Մի շարք ապստամբությունների և հեղափոխությունների մեջ, հնդկական գյուղացին իր անհաշտ տենլությունն և արտահայտել հանդեպ իշխանների, կալվածատերերի, վաշխառուների և անգլիական իմպերիալիստների: Գյուղացիական բոլոր ապստամբություններից ամենախոշորը հանդիսանում ե 1852 թ. այսպես կոչված սիդայական «խոռվությունը»: Գյուղացիությունը զգալի մասնակցություն ե ունեցել այս ապստամբությանը, և նա գուրս ե յեկել ճորտատերերի, կալվածատերերի և վաշխառուների դեմ:

Շատ տուր բնույթ ընդունեցին գյուղացիական շարժումները 1905-11 թ. թ.: Գյուղացիների դժգոհությունների գլխավոր առիթը յեղել ե ջրանցքների մոտ տարածված հողերի կապալավաքմի ետվելումը: Կապալավաքմի

ապր շափով դյուղացիները վրդափլած ելին նաև փռադ-
ման վճարը ավելացնելու նախագծից: Պենջարում ձեր-
բակալված դյուղացիների մեջ, ըստ Պենջարի նահան-
գապետի հայտարարության, կային այնպիսիները, «վո-
րոնք Ամերիկայում ձեռք են բերել հավասարության և
գեմակրատիայի դադարները»: Ձերբակալվածների
չարժում գտնվեցին նաև աղղային-հեղափոխական
չարժման կողմնակիցներ: Սմենահետաքրքիրն այս
չարժման մեջ նա յե, վոր դյուղացիները կողք-կողքի
գնում էին բանվորների հետ: Յերբ Հյուսիս-Արևել-
մայան յերկաթգծի վրա հայտարարվեց դործադուլ,
դյուղացիները համակրանքների միտինգներ էլին կադ-
մակերսում և դործադուլավորների ոգտին զղալի գու-
մարներ էլին հավաքում:

Համաշխարհային պատերազմը և զինվորների բռնի
հավաքը Հնդկաստանում, շատ սուր դժգոհություններ
առաջացրին դյուղում: Ձարհուրելի միջոցառումների
ոգնությամբ, կառավարությունը հարկադրում եր թըն-
դանութային միա մատակարարելու կեղեքիչ պատերազմի
համար: Գրան անմիջապես հաջորդեց 1917-18 թ. թ.
անբերրությունը և ամենախիստ ջերմախտը: Այս բո-
լորը դյուղացիությանը զցեց հուսահատ վիճակի մեջ:
Գանդիպտների 1) պրոպագանդան կրակի վրա յուղ լըց-
րեց: Սկսվեց ուժեղ շարժում: Հասկանալի յե, վոր դյու-
ղը չեր կարող հետևել Գանդիի դեդատոմսին՝ բռնու-
թյուն չդործադրելու մասին: Պենջարում սկսվեց իսկա-
կան ապստամբություն: Գյուղացիները կարտում էլին
հեռադրալարերը, փչացնում յերկաթուղագծերը, նպա-

տակ դնելով արգելիչ Ենդխատման զարգերի անդափոխ-
մանը:

Անգլիացիները հրով ու սրով սկսեցին խաղաղացնել
դյուղը՝ գործի էլին դրել զրահազնացքները, վորոնք
բնաջինջ էլին անում վողջ դյուղերը: Յերկաթուղային
գծերից ավելի հեռավոր դյուղեր, սավառնակներ էլին
ուղարկվել, վորոնց միջոցով վերելից ոմբակոծվում ե-
լին դյուղերը: Ինչպես մենք նշեցինք, յերբ ապստամ-
բությունը մասսայական բնույթ ընդունեց, գանդիստ-
ները դավաճանեցին նրանց, վոր և պարտության ու
քայքայման հասցրեց դյուղացիական հեղափոխական
չարժումը: Պենջարից շարժումը փոխանցվեց Միացյալ-
գավառները, այնտեղից ել Բենգալիա և Մալարար: Ա-
մենահոյակապ փաստը այս շարժման մեջ պիտի արձա-
նադրել Մոպալյան դյուղացիների ապստամբությունը:
Նրանք իրենց սահմաններից դուրս վռնդեցին անգլիա-
կան ռազմական ուժերը: Հնդկական զինվորները հրա-
ժարվեցին խաղաղեցնելու դյուղերը: Մոպալյան դյու-
ղացիները իրենց անկախ հայտարարեցին Անգլիայից,
վերացրին տուրքերը, անխնա կերպով մաքրեցին վաչ-
խառուններին, վառեցին բոլոր պարտքերի պարտավո-
րությունները: 40 որվա «անկախությունից» հետո,
«կարգը» վերականգնվեց միայն յեվրոպական զորամա-
սերից կազմված ռազմական ուժի շնորհիվ:

ՇԱՐԺՈՒՄԸ 1930 ԹՎԻՆ.

1930 թ. հեղափոխական շարժումն անմիջականո-
րեն կապված է հակայական համաշխարհային ճգնաժա-
մի հետ, վորը ծանր հարվածներ հասցրեց Հնդկաստա-
նի ժողովրդական անտեսությանը: Հնդկաստանը, ինչ-

1) Պենջարում և Ենդխատման կողմնակիցներ:

պէս մենք տրդեն նշնցինք, գրեւովորտապէս հումորայթ և արտահանում, ինչպէս օրինակ—բամբակ, ջուր, ցորեն, թեյ և ձիթապտուղներ: Համաշխարհային ճգնաժամը անասելի ուժեղ չափով կրճատեց նրա արտահանումը: Հնդկաստանի արտաքին վողջ առևտրի դինը 1929 թ. համեմատած 1928 թ. հետ, իջավ 190 միլիոն ոտայիլով: Հասկանալի չե, վոր դներն ուժեղ կերպով ընկան: Մինչդեռ ինքնարժեքը չհետեւեց դներին:

Գյուղատնտեսական մթերքների մանր արտադրողները չեն կարողանում սպասել դների բարձրացմանը և ստիպված են լինում վաճառել չափազանց ցածր դներով: Ուժեղ կերպով կրճատվեց ներմուծումը, վորովհետև տեւ շնորհիվ ճգնաժամի, աղբարնակութան գնողական ունակութունը խիստ ընկնում է:

Այսպիսով վնասվեցին և վաճառականները և արդյունաբերողները, նաև գյուղացիները: Բուրժուազիան հասկացավ, վոր Հնդկաստանի դրությունը ճգնաժամի պահին զգալիորեն վատթարանում է շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր նա հանդիսանում է վորպես գաղութ, և վոր Անգլիան ճգնաժամի ամենախոշոր ծանրությունը գնում է նրա ուսերի վրա: Իսկ ամենազլխավորը, բուրժուազիան հասկացավ, վոր ճգնաժամի նման խորը պայմաններում, հեղափոխական շարժումն անխուսափելի չե: Նա շտապեց զլխավորելու նրան, վորպեսզի հետո, հնարավորություն ունենա զլխատելու:

Դարձյալ բեմի վրա հանդես յեկավ Գանդին: Նա մարտ ամսում հայտարարեց, վոր նորից է սկսում քաղաքացիական անհնադանդության շարժումը: Շտրման հիմնական լողուններն են՝ աղի հարկերի վերացում, գինեւոնքի և արտաքին ապրանքների բոյկոտ: Նա կոչ

եք անում խախտել աղի մենաշնորհի վերաբերյալ տրեւած, հրավերելով իր կողմնակիցներին հակառակ որենքի, զտեւել աղի հանքեր և ազտագործել վորտեղ կան նման հնարավորություններ: Նա կազմակերպեց կամավորական ջոկատներ, վորոնք իր հետ միասին պիտի մեկնեյին Զոլապուր, ծովի ափին աղ ձեռք բերելու: Գան լիի արջավանքը բավական լայն մասսաներ ներդրավեց: Հետաքրքիր է նշել նաև այն, վոր Գանդին արդեն մարտի սկզբներում ամեն կերպ համոզում էր, վոր յերկրում ճբոնության վողին» շատ է ուժեղ, և ամեն կերպ կոչ եք անում, վոր պայքարը տանել վոչ բռնի գործողություններով:

Միաժամանակ քաղաքներում ուժեղացավ ոտարերկրյա ապրանքների բոյկոտի շարժումը: Հայտնի չե, վոր Մակդոնալդի կառավարությունը շտապեց ձերբակալել Գանդին, նաև նրա մի շարք փոխանորդներին: Ըստ յերեւութին, ինքը Գանդին յերկրորդ անգամ վախեցավ այն «վողուց», վորը նա արթնացրեց իր յելուցթով: Այս անգամ գյուղացիները, շատ տեղերում անմիջապէս աղբարեցին հողային տուրքեր վճարելուց, նաև վոտարիկանությունը պահելու հարկից, և անմիջապէս սկսեցին կտրտել հնդկեղեգի անտառները և դրավել արոտավայրերը: Հյուսիս-Արեւմուտքում սկսվեցին ապստամբությունները, վորն այսպէս կոչված բանվորական կառավարությունն անխնա կերպով վոչնչացնելով, խառավարությունն անխնա կերպով վոչնչացնելով, խառավարությունների միջոցով: Միաժամանակ սկսեցին խոշոր վառարանների միջոցով: Միաժամանակ սկսեցին խոշոր արտադրութայններ քաղաքներում, վորոնցից առայժմ իր աժենափայլուն արտահայտութայնն է գտել Շոլապուրի ապստամբությունը:

Յեզ նորից Գանդին հանդես Թ դալիս Եամակով,
վորուող նա «վերցնում է իր վրայից պատասխանատվու-
թյունը» տեղի ունեցող բռնությունների համար: Ըստ
յերբվուլթին, նրա կողմից միաժամանակ սկսվել է բա-
նակցություններն Անդլիայի «բանվորական» կառավա-
րության հետ: Այնուամենայնիվ, պիտի կարծել, վոր
այս անգամ չի հաջողվի շարժումը տապալել: Չափա-
զանց սուր մոմենտ է ապրում հիմա Հնդկաստանը, և չի
կարելի այդ, խորամանկ միջոցներով քողարկել: Սու-
կալի ծանր է համալսարհային ճգնաժամը և անհնարին
է վորովիս «ռեֆորմներով» սվաղել այն հակայական
ինդիրները, վորոնք կանգնել են Հնդկաստանի բանվոր-
ների և գյուղացիների առաջ:

Անհրաժեշտ է նշել, վոր 1918-22 թ. թ. դավաճա-
նությունից վորձը հիշողությունից չի ջնջվի, և վոր այս
անգամ գյուղացիներն ու բանվորները շատ շուտ կհաս-
կանան, թե նման վիճակից դուրս գալու յեղը վորն է:

1930 ԹՎԻ ԳԱՆԴԻԻ ԱՐՇԱՎԱՆՔԸ ՅԵՎ ԳՅՈՒՂԱՅԻԱ-
ԿԱՆ ՇԱՐժՈՒՄԸ

Կախատենք ընդհանուր գծերով նկարագրել Գանդիի
1930 թվի արշավանքը:

Արշավանքը սկսվեց մարտի 12-ին: 10-հազարանոց
ամբոխն սղելիցում էր Գանդիի գլխավորությամբ ա-
ռաջին կամավորական ջոկատը: Ըստ նախագծի, ջոկա-
տը ուղեվորվում էր Կայրա շրջանից Ջալալապուր, ուր
կամավորները բաժանվելով 3 հոգուց բաղկացած վոգ-
րիկ խմբակների, պիտի ծովի ափին զանազան տնյե-
բում, ծովի ջուրը յեփացնելով աղ ձեռք բերեյին: Ար-
շավանքի ժամանակ, Գանդին իր ջոկատով իջնվանում

էր գյուղերում, ուր և զրույցներ էր ունենում գյուղա-
ցիներին հետ իր արշավանքի նշանակության և նպատա-
կի մասին: Աղդայնականներն ամենուրեք և ամեն տեղ
ընդգծում էյին, վոր նրանք դեմ են բռնության: Գան-
դին մի քանի անգամ հայտարարել է, վոր «Հնդկաստա-
նը կոմունիզմի համար հարմար հող չունի»: Գանդիստ-
ներն ենեղիկ կերպով խաղաղ դիմադրության ազդեա-
ցիան էյին տանում:

Ահա Գանդիի բռնություն գործադրելու անթույլա-
տրելի լինելու մասին մի ժողովում արած իր հայացք-
ների ամենավառ արտահայտությունը:

Բորսադում, մարտի 20-ին, գյուղի միտինգում
դուրս գալով Գանդին հայտարարեց՝ «Դուք պետք է
գյուղի մոտակա դետից աղ ձեռք բերեք՝ և բաժանեք այդ
չբավորներին: Յեթե ձեզ բանտ ուղարկեն, դուք պիտի
դնաք «Սիամ»-ի (աստված) անունը շուրթերիդ: Յեթե
ձեզ ծեծում են, դուք պետք է անտրտունջ տանեք: Յե-
թե ձեզ դնդակահարում են, դուք պետք է խաղաղու-
թյամբ մեռնեք: Դուք ընդունակ եք բռնություններ դոր-
ծադրելու, բայց դուք պետք է ձեր ձեռքերը խաչած,
կամ դրպաններում պահեք: Նման ճանապարհով դուք
կազատադրվեք աղի տուրքեր վճարելուց և այլ չարիք-
ներից, վորոնցից դուք տառապում եք, և կհասնեք սվա-
բաջային»:
(«Լիբերալ» մարտի 28. 1930 թ.)

«Գանդին կամենում է ընդհանուր սկզբունքի վերա-
ծել ինքնադոհարերումը և վոչ բռնությունը: Ներկա-
յումս չկան բռնության ավելի մեծ և ավելի անհաշտ
թշնամիներ, ինչպիսիք են Մախատմա Գանդին և կոնգ-
րեսի անդամները: Նրանց «պատեհադ»-ը, գաղտնա-
շարժը»

Քանի որ չենք ցանկանում մեր պատանեությունը հարկադրաբար զինվորական ծառայությանը փոխադրել, ապա մենք պահանջում ենք, որ ծառայությանը մեր հասակակիցները ընտրեն ինքնուրույն, առանց արտաքին ճնշումների և առանց անհարգանքի և անհարգելիության։

«Հարկ չկա բացատրելու, վոր ով դուրս և գալիս
 նման ճանելով, յերբ հարցը վերաբերում և մահացու
 Գենդով զինված լուսերխախտներին, նա ղափաճանում
 և չարժեանը և նրա կործանումը նախապատրաստում» :

Սակայն, չարժուած չուտով սկսեց անել և գութն
գալ Գանդիի և նրա կողմնակիցների սահմանած շրջա-
նակներէջ։ Այս առթիւ շատ հետաքրքիր են դիտելով
սկսած չարժումների մասին թերթերում լույս տեսած
բաղձաթիւ հաղորդագրութիւններն ու սովյալները։

«Մի շարք գյուղացիներ, հարցրին Գանդիին, թե ի՞նչ պիտի անեն իրենք Մալամեդարադի շրջանում, ուր հողային տուրքերը բարձրացրել են: Մալամեման խորհուրդ տվեց նրանց տուրքեր չվճարելու կամպանիա անել, յեթե նրանք իրենց մեջ ուժ և մեծ հավատ են դրում:

Ի պատասխան Գանդիի կոչին Վասնա և Նալադիմ
գյուղերի յերկու ավազ վոստրկանները հրաժարվել են
իրենց պաշտոնից: (Վոսթեյ-կլանիկ) մարտի 14, 1930 թ.)

Վիճառայում 9 տղամարդ և 7 կին աղ ձեռք բերե-
լու համար, տուգանվել են 4 ռուպլիով, չվճարելու
դեպքում 4 որ բանտարկության փոխարինելով: Մեղա-
դրյալները ընտրեցին բանտը: Հայտնում են, վոր կա-
ռավարությունը ատվորաբար մասնների աբանդոյ եր
նայում չքալորների կողմից աղ ձեռք բերելու, իսկ հի-
մա նա արդեն միջոցների չի գիմում»:

(Երևան-Կոնստանդուպոլ 15, 1930 թ.)

Քրիստոսի օւնենալով յայն, զոր կռուովարտկան ճարտ
կաւալարները կողմից նկատուել և հաստատուել են անո
րինակ հարկահանութեան բաղմամբով դեպքեր, իսկապէս
Պատկար տալուի, Յիւրիոս գլուղի գլուղացիները վա
րդէլ են հողային տուրքերը վճարել միտար 2. Դատե
լատրամբ միջոցով, վորը մի քանի երեսմ շրջում ե վորջ
տալուի :

Այդ տալուկում հաստատված են դեպքեր, վոր մի
սուպիյի չափ կառավարական հարկ մուծող դրուդացին,
ստիպված է յեղել մոտ 5 ուսուլի վճարել կառավարա-
կան հայաքարարաններին»:

(«Բովբե», - Կրոնիկը» մարտի 6 1930 թ.)

«Բանդարիրում հարկեր չվճարելու կամպանիան շարունակվում է, Բյուզանդյան թուղանություններ զերմանում են ձեռքադառնալով թուղաններին ու հալածանքներին: Լիզեր Բամինադ Բոյը տուգանված է 60 ոսպկիով, չվճարելու դեպքում 1 ամիս բանտարկության վտխարեանելույ: Մեղադրյալը գերադառնեց բանտը:

Բանդաբիրում մահմեդական կնոջը տուգանել են 10 ռուպլյով նրա համար, վոր նա ավելով դուրս է վրանդել չինուլիկին, յերբ նա ուղեցել է կովը դուրս ֆաշել-նրա ամուսնուց տեղական ինքնավարության պահպանման համար դանձլիկիբ հարկի ղիմաց» :

(ՅԲՄԲԵԵՅ-ԿՐՈՆԻԿ, ԺԱՐԸՄԻ 8, 1930 թ.)

«Բիրանդորե և Մատթա դյուղերում 15 դյուղացի
Ալիպուրի շրջանային չինովնիկի կողմից տուգանվել են
յուրաքանչյուրը 8 աննայի, ապրիլի կեսը մինչև
հունիս 4-ամսը :

Գյուղացիները խոստովանել են իրենց մեղքը և հայտնել, վոր նրանք չափազանց աղքատ են վորպեսզի

կարողանալ աղ զննել և նբաճք աչք մեռք ԾԹ բերել միայն
անձնական դործածության համար»:

(«Գոյունիւ» մարտի 16, 1930 թ.)

Ալլահաբադ, մարտի 15-ին:

Այսօր միացյալ գաղափարների կոնգրեսի կոմիտեյի
խորհրդի արտահարգ ժողովում, ընդունված և հե-
տևյալ բանաձևով՝

«Խորհուրդը յադորում և անհնադանդության կոմի-
տեներին, կազմակերպել ուր հնարավոր և, հողային
տուրքի կամ ունեության չվճարման կամպանիա: Ռենտա
չվճարելու կամպանիա անցկացնելու ժամանակ, խոր-
խուրուր դառնում և, մոր շեշտը պիտի դրվի վոչ միայն
բարձրացրած ունեության չվճարման, այլ և դոյություն
ունեցող ունեության կրճատման վրա»:

(«Բոմբեյ-Կրոնիկ» մարտի 17, 1930 թ.)

Հետաքրքիր և նշել արժանի, մոր շարժումն առաջին
հերթին տարածվեց կապալառուների մեջ: Բաղմամբիմ
տեղերից լուրեր կան, մոր կապալառուները մասսայա-
կանորեն կամավոր են դրվում: Սրան պիտի ավելացնել
այն, մոր դյուղական ավազները (քյոսվաներ) դյուղը
տիրուր եյին յենթարկում: Յեվ չնայած այս բոլո-
րին, դյուղը կենդանի կերպով արձագանքեց դիմա-
դրության կանչին: Չինովնիկների վերաբերյալ դյու-
ղացիները ակոսեցին դործադրել «իրենց միջոցները»:
Ահա մի քանի տեղեկություններ այդ առթիվ՝

Չալալպուրից՝

«Ժամ առ ժամ աճում և կառավարական չինով-
նիկների դեմ տարվելիք բոյկոտի պրոպականդան»:

Դանդիլում և նրա շրջապատ դյուղերում, այդ չի-
նովնիկները բոլորովին բոյկոտի յեն յենթարկվում այդ-

գարնակության կողմից: Նրանք սախովան են իրենց
վրանները խիել դյուղերից հեռա գտնվող մեկուսա-
ցած վայրերում:

Այն տեղերը, ուր անցորդների համար խմելու ջուր
և պահվում, ուժեղ պահակներ են դրված, վորոնք հա-
մոզում են դյուղացիներին, մոր ինչպիսի պայմանե-
րումն ել լինի, կառավարական չինովնիկներին ջուր
չտալ: Գյուղացիներին համոզում են ջուր չտալ անգամ
այդ չինովնիկների ձիերին, այն պատճառաբանու-
թյամբ, մոր ջուրը պղծվում և այդ կենդանիներին դիպ-
չելուց, վորոնք մշտապես բնակվում են «վատ» չրջա-
հում: Չինովնիկները ստիպված են մեկուսացած կյանք
վարել խուլ անկյուններում»:

(«Բոմբեյ Կրոնիկ» ապրիլի 7, 1930 թ.)

«Բորսադի տալուկում, Բոդայ, Վադալպուր,
Դանկապուրա, Ռաս Գորվա, Պախեխպուրա դյուղերը
վորոշել են կառավարական չինովնիկների դեմ ընդու-
նել յեռանդուն հասարակական բոյկոտի միջոցներ:
Ներկայումս ուր ել մոր ուղեվորվեն կառավարական
չինովնիկները, նրանք վոչ մի տեղ վո՛չ ջուր և վո՛չ ել
ուտեստեղեն չեն ստանում»:

(«Բոմբեյ Կրոնիկ» մարտի 31, 1930 թ.)

Ստամբուլ, 12-ն հունիսի: «Հարկահավաքների բոյ-
կոտը Հնդկաստանի դյուղական շրջաններում չափազանց
ուժեղացել և: Մի շարք վայրերում կառավարությունը
ոտիպված և հատուկ միջոցներ ձեռք առնելու իր չինով-
նիկների պաշտպանության և քաջալերանքի համար:

Համաձայն մայիսի 18-ի «Լիդեր» թերթի հայտա-
բարության, կառավարությունը Ջալալպուրի հարկա-
հավաքների առձեռններն ավելացրել և ամիսը 10 առալի-

յով: Դյուղացիական ազդարձակության վերաբերմուն-
քը այնքան վտանգավոր բնույթ է կրում, վոր ջալար-
պուրական հարկահաւաքները գեմեցին կառավարու-
թյանը, խնդրելով հարկահաւաքի ժամանակ, և բնա-
կարանները պահպանելու համար, նրանց վտառիկանա-
կան պահակներ արամադրել» (SUUU):

Լոնդոն, 16-ն հունիսի (SUUU): «Քաղաքացիական
անհնադանդության կամպանիան Հնդկաստանում մտաւ
իր նոր փուլի շրջանը, վորի աչքի ընկնող կողմը բն-
ութւում է նրանով, վոր բոյկոտի ժամանակ արգելվում
է կառավարական շինովնիկներին, զինվորական և վոս-
տիկանական անձանց ուտելիղէն վաճառելը, ջուր կամ
ուրիշ առաջին անհրաժեշտություն կազմող առարկա-
ներ: Կառավարութիւնը վորոշել է, ինչ գնով ել լինի,
ճնշել բոյկոտը և վերացնել, լիկվիդացիայի յենթարկել
Բոմբեյի գավառի պիկետների կազմակերպութիւնը,
շուրի համար զորքերի ուժեղ կենտրոնացում է կատար-
վում: Ներկայումս Բոմբեյում գտնվում են անդլիական
և Հնդկական զորքերի 7 հետեւակային բաաւլիոններ,
զրահապատ ավտոմոբիլներ, թնդանոթներ և հեծելա-
զոր: Բացի դրանից, Դեոլալում (Բոմբեյից 100 մղոն
գեպի հյուսիս-արեւելք) կենտրոնացված են մի քանի
բաաւլիոն անդլիական զորամասեր:

Բոմբեյում վոստիկանութիւնը նոր խուզարկու-
թիւն կատարեց աղաւթի կոնզրեսի տեղական կոմիտե-
յի շնքի վրա և ձերբակալեց կոմիտեյի քարտուղարին:
Վոստիկանութիւնը վնասում է զինվորական խորհրդի
ժյուս անդամներին»:

Բոյկոտի շարժման հզօրութիւնն աւ զործնականու-
թիւնը խառտովանում է մինչեւ իսկ կենսապարտիք Վեյ

թ Ֆելեգրաֆի» Բոմբեյի թղթակիցը: Նա հաղորդում
է, վոր տնունդ և ջուր մերժում էյին նույնիսկ հնդիկ
շինովնիկներին: Մի շարք շրջաններում, վոստիկանա-
թիւնը դյուղացիութիւնից չի կարողանում մթերքներ
տանալ, և կառավարութիւնը արգելած է բանալ հա-
տակ մթերքների կրպակներ»:

Արա հետ միասին հաճախակի տեղեկութիւններ Ան
գալիս, վոր դյուղացիները պատրաստ են անցնել Գան-
դիի կողմից դրած պատնէշը: Ըստ «Բոմբեյ-կրոնիկլի»
ժարտի 24-ի հայտարարութիւն, Բիխարում դյուղացի-
ների ներկայացուցիչները խնդրեցին Գանդիից—Թույ-
րատրել հրաժարվելու վոստիկանական տուրքի վճարու-
մից: Վրին արվեց պատասխան՝ վոր միայն պիտի
օհամանափակվել աղալին հարկով: Ահա և մի ուրիշ
վոշ ավելի պակտ հետաքրքիր տեղեկութիւն»:

Ջամբուսարի լաղեր—«Կենտրոնական գավառի կոն-
զրեսի լիդերները ունեցան դրույց Գանդիի հետ»:

Նրան հայտնեցին, վոր աղալին հարկերի դեմ տար-
վող քաղաքացիական անհնադանդութիւն կամպանիան
վող քաղաքացիական անհնադանդութիւն կամպանիան
իրենց գավառում անիրադործելի յէ, վորովհետեւ այն-
տեղ միայն մի փոքրիկ տարածութիւն կա, ուր կարելի
եղ միայն մի փոքրիկ տարածութիւն կա, ուր կարելի
յէ աղ ձեռք բերել, և վոր կենտրոնական գավառներում
միանդամայն հնարավոր է անտառային որենքների
խախտումը:

Կենտրոնական գավառներում արգելված է կառա-
վարութիւն կողմից ոահմանադրած անտառային տարա-
ծութիւն վրա հոտեր արածացնել: Աղաւթնակութիւնը
ժութիւն վրա հոտեր արածացնել: Աղաւթնակութիւնը
չափազանց ծանր գրկանքներ է կրում այս հրապարակած
որենքից: Լիդերներից վոմանք առաջարկեցին, վոր աղ-
գարնակութիւնը կարաի հնդկացիները, վորք հանդի-

տեղում եր կառավարական մեծաշնորհը, այդպիսով
խախտելով անտառային որենքների մյուս վորոշումը։

Գանդին վորոշակի վաշինչ չպատասխանեց, և իսկու
հուրդ տվեց մինչ կամպանիայի սկսելը, խնդրին լուս
ծում տալու համար դիմել բանդիտ Զավախարյային
Նեոույին կամ համահնդկական կոնգրեսի կոմիտեին»։

(«Բոմբեյ-Կոնգրես» մարտի 26, 1930 թ.)

Անտառային կոնֆերենցիաների հաղորդադրու
թյունները, վորտեղ քննվում են անտառից ոգտվելու
խնդրում — ուսյոտների (դյուղացիների) վրա ճնշումներ
գործադրելու խնդիրները, ցույց են տալիս, վոր դրանք
յեղակի բնույթ չեն կրում։ Ահա յերկու նման հաղոր
դադրություններ՝

«Բոմբեյում կայացավ Տիանա դիտորակտի»^{*)} ուս
յոտներին անտառային վորոշումներով ճնշելու խնդրին
նվիրված կոնֆերենցիան։ Կոնֆերենցիայում քննվում
եյին բավականին շատ հին անտառային ճնշումներին վե
րաբերյալ խնդիրներ։ Այդ ճնշումները գոյություն ու
նեն նաև մի շարք այլ չրջաններում։

Անտառային ճնշումները քննող, 1925 թ. կառավար
ության կողմից նշանակված կոմիտեն, մի քանի առա
ջարկներ արեց, վորոնք բոլորն ել մնացին թղթի վրա։

Հարկ չկա ուրեմն դարձանալու, վոր ուսյոտները և
նրանց լիդերները կորցրել են ամեն մի հավատ դեպի
խնդրադրերն ու բողոքները, և ավելի իրական պրոպա
կանդայի մասին, խորհուրդ են խնդրում Մախաթմա
Դանդիից»։ (Բոմբեյ-Կոնգրեսիլ մարտի 26, 1930 թ.)

«Բոմբեյում կայացավ կոնֆերենցիա նվիրված

*) Դիտորակտ — շրջան։

Տիանա դիտորակտի անտառային ճնշումներ չործադ
րելու խնդիրներին։

Իր ճառում նախադաւ միտոր Վարդին հայաարա
րեց՝ «Յեւ կդարձանայի, ջենտլմեններ, յեթե այն բաղ
մաթիվ ճնշումների շարքում, վորը համբերատար տա
նում ե ուսյոտը, գտնվելին վորեւ նման փանջալից, կե
ղեքիչ և դայրացուցիչ, ինչպիսիք են անտառային ճն
շումները։ Նրանք մուրացկանության են մատնել նրանց
կյանքը և խանդարել նրանց հանգիստը։

Հնդկաստանի անտառները — ամենահին ժամանակ
ներից սկսած, մեծ դեր են կատարում հողի մշակման
խնդրում։ Անտառից կախում ունենալը, հնդկական
դյուղացիական տնտեսության ամենահիմնական գիծն
ե կաղմում և դրա համար ել, յերբ առաջին իսկ չրջա
նում բրիտանական իշխանության կողմից անգթաբա
խախտվեց այդ փոխադարձ կախումը — անտառի և հո
դի մշակման, այն ժամանակ դյուղացին իրեն գոյաց
ինչպես ձուկը ցամաքում։

Դուք լավ դիտեք, թե ինչպեւ անտառային կենդա
նիները վոչնչացնում են ձեր բերքի ամենալավ մասերը,
և կառավարությունը ձեզ դենքի անհրաժեշտ չափով
թույլտվություն չի տալիս։ Հետո «համայնքային»
պատմի ձեւի անտառային չինոֆիկների ձեռքին կե
ղեքման իսկական դենք դառավ։ Դուք շատ լավ դիտեք
նաև բաղձաթիվ այն ճնշումների մասին, վոր դուք
նաև հաղթանակեցիք հետ հավասար չա
մյուս դիտորակտների ուսյոտների հետ հավասար չա
փով տանում եք, և դրան ավելացրած դուք զրկված
եք ձեր սեփական հողի վրա բուսած ծառերի սեփական
նության իրավունքից։ Անհրաժեշտ ե առանձնացնել
«փոքր անտառներին» (ավելի քիչ յեկամաբեր անտառ-

Տեղ 1921 թ. նրանք ապագամբություն բարձրացրե-
րին, վորը 6 ամսվա ընթացքում հաղթի հնչվեց: Մոտ
2000 գյուղացիներ այն ժամանակ զնդականահարվեցին,
իսկ 2000-ն իրենց ընտանիքների հետ արտաքսվեցին
Արաւլյան ծովի Անդամանյան կղզիները:

Հյուսիսային Հնդկաստանում, ուր կառավարու-
թյան դեմ եր ուղղված շարժումը, նույնպիս ընդունեց
ազրարային խռովությունների բնույթ. մահմեդական-
ների մասնակցութունը բավականին զգալի յն: Պաշ-
տարի մեջ մասնակցում են մեծ թվով մահմեդական կա-
նայք (SUUU):

Քանի գնում ավելի հաճախակի հեռադրեր են ըս-
տացվում վոստիկանական ջոկատների վրա գործած
հարձակումների, բաղկումների և զինված ընդհարում-
ների մասին: Մենք արդեն վերևում խոսեցինք Հյուսիս-
Արեւմտյան սահմանամերձ գավառներում տեղի ունե-
ցող խռովությունների մասին, ուր անդլիացիները ան-
ընդհատ պատժիչ արշավախմբեր են ուղարկում: Մենք,
գլխավորաբար մանրամասն տեղեկություններ չունենք
այդ խռովությունների մասին: Իայց այնուամենայ-
նիվ, թերթերի հաղորդագրության հիման վրա, կարե-
լի յն համարձակ ասել, վոր ըստ յերևութին նրանք չեն
թուլանում: Հունիսի 1-ի հեռագրերը հաղորդում եյին,
վոր խռովությունները բրիտանական գավառներից
վոխադրվում եյին տեղական աղզային տերիտորիան,
վոր տեղական իշխանների կողմից ապստամբների
դեմ առնված միջոցները չեն ողնում: Հունիսի 24-ի
հեռագրերը հաղորդում եյին, վոր գյուղացիական
ապստամբությունները տարածվել են Վադլիբիտտանի
վրա:

Ուստի, չափազանց ընտանի և այն, վոր կալվածա-
տիրական կաղմակերպությունները բռնկված են խիստ
հուզումներով, վոր նրանք հավաստիացնում են կա-
ռավարության իրենց պատգամականություն մասին

«յերկրում որենքն ու կարգը սահպանելու համար դո-
ժողովելիք բոլոր միջոցառումներին լիովին ոժանդա-
կելու»: Կյանքի ու մահվան հարց ե դրված: Նրանք
չառ պարզ տեսնում են, վոր Հնդկաստանում տեղի յն
սենեալու գյուղացիական հեղափոխութուն: Քանի
գնում ավելի շատ են պարզում իրենց համար իրական
դրությունը նաև գյուղացիները: Նրանք տեսնում են,
վոր իշխանները, կալվածատերերն ու անդլիական իմ-
պերիալիստները միասնական ֆրոնտ են կաղմել. նը-
յանք տեսնում են, վոր հող ձեռք բերել նրանք կարող
են միայն կարլածատերերի և անդլիացիների դեմ ընդ-
հանուր ապստամբություն բարձրացնելով: Նրանք իմ-
քով կսովորեն, վոր բուրժուական և մանր բուրժուա-
կան աղզայնականները, կոչ անելով նրանց, առանց
բռնի ուժ գործադրվող պայքարին, նրանց անխղճորեն
խաբում են և դավաճանում: Քանի գնում, նրանք ավե-
լի յեն համոզվում, վոր գյուղացիների միակ հավա-
տարիմ դեկավարն ու իրաւաւիցե-տեղական և արտա-
քին հարստահարողները դեմ մղվելիք պայքարում, դա-
րանվոր դասակարգը, և վոր հողատիրութան միակ հա-
նադարհը—հեղափոխությունն է:

	Եջ
Անգլիա և Հնդկաստանը	3
Ազգաբնակչությունը	6
Հնդկաստանի գրավումը	12
Անգլիական տնտեսական ֆադաֆականությունը	14
Գյուղատնտեսությունը և գյուղացիության վիճակը	19
Ինչո՞ւ յե հետամնաց Հնդկաստանի գյուղատնտեսությունը.	22
Հողային կառուցվածքը	25
Պարտեի ծանրաբեռնվածությունը	33
Հնդկաստանի գյուղացիության բշվառ վիճակը	36
Հեղափոխական շարժումը	41
Բանվորական և գյուղացիական շարժումը.	45
Շարժումը 1930 թ-վին	49
1930 թ. Գանդիի արշավանքը և գյուղացիական շարժումը	52

ԳԻՐԸ 20 Կ. (2 ծ.)

15.964

Я. ШИЛОВ

КАК ЖИВЕТ КРЕСТЬЯНСТВО В ИНДИИ

Госиздат ССР Армении
Эриawan—1931